

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ОБЛІКУ І АУДИТУ
Кафедра аудиту, ревізії та аналізу**

Копиця В. І.

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ
ЕКСПЕРТИЗИ**

Спеціальність 071 «Облік та оподаткування»

Магістерська робота

Студент групи ОЕЕм-21

Копиця В.І.

Робота допущена до захисту

“ ___ ” _____ 2018 р.

В.о. зав. кафедри

к.е.н., доцент Адамик О.В.

ТЕРНОПІЛЬ - 2018

ЗМІСТ

Вступ.....	
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ	
1.1. Сутність економічної експертизи, її відмінність від аудиту і ревізії.....	
1.2. Предмет і об'єкти економічної експертизи.....	
1.3. Завдання і принципи економічної експертизи.....	
Висновки до розділу 1.....	
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ	
2.1. Порядок організації економічної експертизи в Україні.....	
2.2. Етапи проведення економічної експертизи.....	
2.3. Комп'ютеризація економічної експертизи.....	
Висновки до розділу 2.....	
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ	
3.1. Методика економічної експертизи окремих операцій фінансово-господарської діяльності підприємства.....	
3.2. Методика податкової експертизи.....	
Висновки до розділу 3.....	
Висновки.....	
Список використаних джерел.....	
Додатки	

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

1.1. Сутність економічної експертизи, її відмінність від аудиту і ревізії

Під експертизою розуміють дослідження конкретного об'єкта з метою отримання не власне наукового, а прикладного (практичного) знання. Одним із найбільш поширених видів експертиз є економічна експертиза. Її розвиток в значній мірі диктується вимогами ринкової економіки і переходом економічних суб'єктів на використання в своїй практиці міжнародних стандартів. Мета економічної експертизи – підтвердження чи спростування наявності ознак економічних правопорушень.

Економічна експертиза виходить з передумови об'єктивного відображення в системі економічної інформації будь-яких правопорушень, що здійснюються в процесі (або під виглядом) законних фактів господарської діяльності. Результатом таких дій є система ознак правопорушень, які виявляються при дослідженні облікової і необлікової економічної інформації.

Сутність економічної експертизи полягає в проведенні досвідченою особою (експертом) спеціального дослідження. Дії, що є змістом такого дослідження (а саме: вибір спеціального методу і наукових методик, застосування їх для вивчення об'єкта дослідження, отримання і аналіз проміжних результатів, професійна оцінка отриманих результатів), не можуть бути предметом процесуально-правового регулювання. Вони є конкретною дослідницькою діяльністю експерта-економіста по отриманню та закріпленню доказів, необхідних для вирішення господарського спору, розслідування економічного правопорушення.

Економічна експертиза проводиться за такими напрямками досліджень: дослідження документів бухгалтерського та податкового обліку; дослідження документів фінансово-господарської діяльності; дослідження документів фінансово-кредитних операцій.

Чинне законодавство регулює проведення тільки судової економічної експертизи. Лише її результати у вигляді висновку експерта є самостійним доказом при судовому розгляді господарських спорів. Суд не вправі прийняти як доказ результати експертизи, яка не призначена судом. Разом з тим, сфера застосування експертних досліджень у сфері економіки постійно розширюється, і обмежуватися констатацією паралельності існування судової і несудової експертизи вбачається вже недостатнім.

Залишається невирішеним питання про те, чи вважати результати ініціативної економічної експертизи самостійним видом доказів. На нашу думку, слід виходити з того, чи проводиться несудова експертиза за ініціативою сторони, наприклад, господарського спору, чи відноситься до обов'язкових відомчих експертиз, ініціаторами яких є інші суб'єкти (наприклад, контролюючі органи). У першому випадку результати такої експертизи повинні оцінюватися разом з поясненнями тієї сторони, яка їх представляє. У другому випадку висновків ініціативних експертиз можна вважати самостійними доказами.

Про те, що практика впритул підійшла до необхідності процесуального врегулювання ініціативних експертних досліджень, свідчить інститут аудиторської перевірки.

Основними ознаками судової економічної експертизи є:

1. Застосування спеціальних знань при дослідженні певного об'єкта експертизи за дорученням працівників правоохоронних органів.
2. Проведення експертизи особливим суб'єктом - експертом, фахівцем в сфері економіки.
3. Дотримання при здійсненні експертизи передбаченої законом процесуальної форми.
4. Оформлення отриманих результатів і висновків щодо них у формі висновку експерта, що є самостійним видом судового доказу.

Правова форма економічної експертизи обумовлена тим, що її призначення регламентується процесуальним законодавством і тим, що

висновок експерта є джерелом доказів. У висновку експерт-економіст не тільки пояснює обставини справи, але й повідомляє обставини, які раніше не були відомі правоохоронним органам, або в існуванні яких ці органи не були переконані.

Для дослідження правопорушень і злочинів у сфері економіки недостатньо лише професійної підготовки експерта, необхідний великий досвід практичної роботи, спеціальні знання в сфері бухгалтерського обліку, аудиту, ревізії, фінансового контролю, мікроекономіки, фінансів та суміжних з ними правових норм.

Використання спеціальних знань експертів-економістів дозволяє в повній мірі встановити і оцінити ознаки викривлення економічної інформації, визначити і кількісно виміряти негативні економічні явища і ситуації, що виникли в результаті цього, виявити ступінь їх впливу на фінансові результати діяльності суб'єкта господарювання.

Всі зазначені вище ознаки важливі для розуміння сутності економічної експертизи та для кваліфікації її результатів як доказу при розслідуванні економічних правопорушень.

Слід звернути увагу також на те, що за своїм змістом економічна експертиза має багато спільного з аудитом і ревізією. В основі функціонування кожної з них - основна закономірність економічного кругообігу ресурсів, будь-яка невідповідність в якому обов'язково знаходить зовнішнє вираження.

Основними джерелами інформації для проведення ревізії, аудиту і економічної експертизи є дані первинних документів, облікових реєстрів, показники фінансової звітності, що є підтвердженням вчинених зловживань і порушень (або ж спростуванням інформації про їх можливе існування).

Крім того, аудиту, ревізії та економічній експертизі властивий ретроспективний характер. Це означає, що суб'єкт дослідження при проведенні аудиту, ревізії та економічної експертизи працює з даними про господарські операції, які вже відбулися, й на підставі результатів проведеного дослідження робить відповідні висновки.

Разом з тим, між аудитом, ревізією та економічною експертизою є багато відмінностей (Додаток А).

Економічна експертиза проводиться за рішенням судових органів в формі, передбаченій процесуальним законодавством. Експерти попереджаються про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок, а сторони процесу, в свою чергу, несуть відповідальність за некоректні відносини з експертом.

У Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженій наказом Міністерства юстиції 08.01.1998 р. № 53/5 (у редакції наказу від 26.12.2012р. № 1950/5) зазначено, що «проведення ревізійних дій (визначення експертами-економістами будь-яких економічних показників без попереднього проведення документальних перевірок фінансово-господарської діяльності суб'єктом контролю) не належить до завдань економічної експертизи» [55].

Таке визначення ревізійних дій, на нашу думку, не відображає суті обмежень, які стосуються експертів-економістів. Заборона визначення економічних показників без попереднього проведення документальних перевірок є вимогою, яка по суті більше пов'язана із забезпечення достовірності та можливості розрахунку економічних показників на підставі документів та фінансової звітності, а не з виконанням експертом ревізійних дій.

Виходячи із специфіки та завдань фіскальних та контролюючих органів, до ревізійних дій можна віднести дії, спрямовані на викриття нестач, розтрат, привласнень та крадіжок коштів і матеріальних цінностей, попередження фінансових зловживань шляхом проведення документальної й фактичної перевірки певного комплексу або окремих питань фінансово-господарської діяльності об'єкта контролю. Мета ревізії - забезпечувати виявлення фактів порушення законодавства посадовими і матеріально-відповідальними особами. Вона призначається у тих випадках, коли необхідно зібрати фактичні та документальні дані, необхідні для встановлення обставин справи.

На відміну від ревізії судова експертиза є дослідженням експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ процесів, які містять інформацію про обставини справи [26]. Судова економічна експертиза - це дослідження зібраних у справі документів про здійснення господарських операцій і виконання планових економічних показників.

Суттєві розбіжності між ревізією та експертизою полягають у методах дослідження. Ревізори застосовують методи фактичної перевірки: проводять інвентаризацію, контрольний запуск сировини й матеріалів у виробництво, контрольні обмірювання виконаних робіт та ін. Експерти-економісти зазначені методи не застосовують. Вони в межах своєї компетенції проводять дослідження та надають висновки тільки на підставі документів, що підтверджують господарські операції.

Головною відмінністю між аудитом і судовою економічною експертизою є те, що аудит проводиться добровільно за рішенням керівника підприємства. У його проведенні зацікавлені також акціонери підприємства, які бажають перевірити правильність даних про прибуток компанії і розмір виплачуваних дивідендів. На відміну від аудиту, судова економічна експертиза не є добровільною процедурою. Рішення про її проведення приймає судова інстанція, в якій вирішуються питання про фінансові махінації, економічні злочини або завдання компанією матеріального збитку іншим особам.

Також відмінністю між аудитом і судовою економічною експертизою є те, що питання на розгляд аудиту ставить сам підприємець, а питання, що виносяться на розгляд експертизи – слідчий або суд.

1.2. Предмет і об'єкти економічної експертизи

Предметом економічної експертизи є фінансово-господарська діяльність господарюючого суб'єкта, в тому числі фінансово-економічні, господарські та розрахункові операції і показники, а також процес їх формування і відображення в обліку. При цьому слід мати на увазі, що предметом кожного окремого дослідження стають конкретні факти (операції), що вимагають економічної оцінки.

Предмет економічної експертизи конкретизується змістом питань, поставлених на її вирішення, і обмежений рамками економічного суб'єкта, діяльність якого підпадає під експертне дослідження [38].

Під об'єктом економічної експертизи розуміють відповідні джерела відомостей, носії інформації, що направляються експерту і піддаються ним документальному дослідженню для підтвердження правильності відображення здійснених господарських операцій в системі економічної інформації з метою встановлення достовірності наявності цієї інформації в первинних документах, облікових регістрах і фінансовій звітності для встановлення обставин, що є предметом економічної експертизи.

До об'єктів економічної експертизи належать:

- документи, в яких відображається виробничо-економічна та фінансово-господарська діяльність суб'єктів підприємницької діяльності, її планування (виробничі та фінансові плани, штатні розписи, планові кошториси, розрахунки і калькуляції, договори, специфікації та ін.), бухгалтерський облік (первинні облікові документи, зведені бухгалтерські документи, регістри бухгалтерського обліку, форми фінансової звітності, матеріали інвентаризації), аналіз;

- контроль (матеріали перевірок), а також інші матеріали, в тому числі документи, що визначають порядок здійснення фінансово-господарських операцій, різні довідки, виписки і повідомлення, висновки експертів інших спеціалізацій.

До найбільш важливих характеристик об'єкта економічної експертизи відносяться такі:

- об'єктом може бути будь-який обліковий або необліковий документ, бізнес-процес, явище, вид діяльності, господарська операція здійснена економічним суб'єктом;
- об'єкт тісно пов'язаний з предметом економічної експертизи;
- об'єкт відтворюється в мисленні суб'єкта економічної експертизи (зокрема, експерта) [38].

В економічній експертизі експерту доводиться мати справу не з самими господарськими операціями, бізнес-процесами, явищами, а з їх відображенням в системі економічної інформації, що формується економічним суб'єктом. Отже, в широкому розумінні під об'єктом економічної експертизи слід розуміти матеріальний носій інформації про фактичні дані, пов'язані з предметом експертного дослідження.

Оскільки об'єкти, що вивчаються експертом в сфері економіки, завжди матеріальні, то вони свідчать про подію, що відбулася в формі самого факту свого існування або як носія його слідів. Як приклад можна привести факт встановленої недостачі готової продукції на складі економічного суб'єкта на велику суму (подія) і відображення в облікових регістрах поточного періоду результатів інвентаризації, проведеної відразу ж після встановлення крадіжки готової продукції (носій слідів).

Експерту-економісту необхідні знання не тільки економічної природи матеріального носія, його змісту, логічного зв'язку з іншими об'єктами, а й знання механізму відображення об'єкта в системі економічної інформації [37].

Тобто до об'єкта експертного дослідження необхідно застосувати системний підхід.

У таблиці 1.1 наведено класифікацію об'єктів економічної експертизи за різними ознаками.

Таблиця 1.1

Класифікація об'єктів економічної експертизи

Ознаки класифікації	Групи об'єктів
Вид носія інформації	Об'єкти-відображення, об'єкти-предмети
Роль носія інформації в процесі експертного дослідження	досліджувані, порівняльні, інші матеріали
Місце об'єкта в процесі вирішення експертного завдання	основні, допоміжні
Обсяг об'єктів дослідження	<u>за повнотою:</u> повні, часткові <u>за величиною:</u> великі, середні, малі <u>за множинністю:</u> одиничні, множинні
Інформативність об'єкта	високоінформативні, середньоінформативні, малоінформативні, непридатні
Стан об'єкта	звичайний, частково змінений, змінений

Сутність об'єктів-відображень полягає в тому, що в них відображена інформація про інший об'єкт. Це можуть бути будь-які журнали, листки-розшифровки, зведені (накопичувальні) відомості або машинограми, в яких відображені первинні облікові документи, які є об'єктами-предметами. Іншими словами, в первинних облікових документах відображається сам факт здійснення господарської операції.

За роллю носія інформації в процесі експертного дослідження, можна виділити досліджувані, порівняльні та інші матеріали. До досліджуваних відносяться об'єкти, які є матеріальними носіями інформації і фігурують як докази. Це може бути фінансова звітність за поточний або попередній звітний рік, документація структурного підрозділу або ділянки бухгалтерського обліку. Порівняльні об'єкти використовують при вирішенні різних експертних завдань. Склад інших об'єктів визначається предметом економічної експертизи.

При вирішенні експертних завдань кожен об'єкт економічної експертизи займає певне місце, відповідно до якого їх можна класифікувати на основні і допоміжні. Основні об'єкти є базою для вирішення експертного завдання і визначають вид економічної експертизи. До таких об'єктів можна віднести первинні бухгалтерські документи, включаючи матеріали інвентаризацій, документи облікового оформлення, річну фінансову звітність, записи в регістрах синтетичного і аналітичного обліку та ін.

Оскільки будь-яка економічна експертиза є багатоетапним процесом, то проміжні результати, які одержані експертом після кожного етапу і характеризують певні сторони досліджуваного об'єкта, є допоміжними. До допоміжних об'єктів економічної експертизи можна віднести документи оперативного обліку, документи неофіційного обліку, ділове листування, документи з обліку кадрів та ін.

Об'ємна ознака класифікації об'єктів встановлюється індивідуально для кожного виду економічної експертизи. Залежно від величини об'єкта експерт вибирає методи і методики експертного дослідження. За кількістю досліджуваних об'єктів переважають множинні, оскільки будь-який факт господарського життя поточної, фінансової або інвестиційної діяльності економічного суб'єкта відображається в декількох облікових регістрах синтетичного і аналітичного обліку, виходячи з принципу узагальнення інформації.

Класифікація об'єктів економічної експертизи за інформативністю тісно пов'язана з їх класифікацією за обсягом. Найбільш інформативними є повні об'єкти-відображення, а також множинні об'єкти. Можливість застосування даної класифікаційної ознаки враховується при вирішенні питання про придатність (непридатність) і достатність об'єктів для проведення відповідного виду економічної експертизи.

Існує два підходи до класифікації об'єктів економічної експертизи. Сутність першого полягає в тому, що об'єкти групуються за ступенем складності. До простих відносяться ті об'єкти, які складаються з декількох елементів, прямо і безпосередньо пов'язаних між собою [56, 37, 29].

Складні об'єкти економічної експертизи мають невизначену структуру, яка вимагає попереднього дослідження для визначення конкретних її елементів [5].

Автори другого підходу наполягають на поділі об'єктів експертного дослідження на загальні і спеціальні [19].

Однак такий підхід не дозволяє в повному обсязі охопити всі об'єкти економічної експертизи і правильно оцінити всю інформацію, що знаходиться в розпорядженні експерта.

Аналіз існуючих в літературі позицій і точок зору на категорію «об'єкт економічної експертизи» дозволяє об'єднати всі об'єкти в три групи.

До першої групи об'єктів відносяться кінцеві (основні) об'єкти, тобто матеріали, що стали предметом дослідження експерта. Склад основних об'єктів економічної експертизи може бути досить значним за обсягом, множинним і інформативним. До них відносяться первинні та зведені бухгалтерські документи, документи облікового оформлення, реєстри поточного обліку, річну фінансову звітність, матеріали проведених інвентаризацій, Головна книга, бухгалтерські записи в реєстрах синтетичного і аналітичного обліку, необлікові документи, які стосуються виявлених правопорушень. Всі перераховані основні об'єкти є джерелами системи економічної інформації про поточну, фінансову та інвестиційну діяльність економічного суб'єкта. Експерт може досліджувати всі зовнішні ознаки таких об'єктів, а також їх зміст окремо. Крім того, дослідження змісту облікових даних, що впливають із сукупності різних основних об'єктів, необхідно проводити з урахуванням принципу несуперечності економічної інформації. Це дозволяє встановити ознаки недоброякісних документів, що містять елементи інтелектуальної підробки.

Друга група об'єктів економічної експертизи є допоміжними (проміжними). При вирішенні експертних завдань вони є додатковими матеріалами, які допомагають встановити істину. При дослідженні проміжних об'єктів економічної експертизи у їх змісті та в змісті облікових даних, що з них впливають можуть бути виявлені ознаки зловживань. У цьому відношенні вони аналогічні групі основних об'єктів економічної експертизи, хоча залежно від виду в їх складі виділяють документи оперативного обліку, технічних служб, документи неофіційного обліку, ділове листування, установчі документи, договори цивільно-правового характеру, документи контрагентів. При дослідженні об'єктів економічної експертизи цієї групи доцільно

застосовувати методи документального контролю, взаємного контролю та зустрічних перевірок, контрольну звірку залишків та ін. [35].

Численну групу об'єктів економічної експертизи складають інші відомості, що стосуються предмета експертизи. За ознакою класифікації об'єктів експертизи за роллю носія інформації в процесі експертного дослідження, їх можна зарахувати до додаткових об'єктів. Така інформація підтверджує або спростовує висунуті експертом гіпотези, служить джерелом отримання довідкової інформації. Матеріали додаткових об'єктів багато в чому визначають зміст і методику дослідження основних і допоміжних об'єктів економічної експертизи. Вони не є засобом облікової реєстрації господарських операцій і не можуть слугувати підставою для записів на рахунках бухгалтерського обліку. Однак деякі відомості, викладені в додаткових матеріалах, використовуються експертом в процесі дослідження.

До складу додаткових об'єктів економічної експертизи можуть включатися акти документальних ревізій, висновки експертів з інших видів експертиз, аудиторські висновки та інші.

Вважаємо, що неправильно є практика, коли на експертне дослідження направляються всі первинні документи. Безумовно, всі вони можуть бути об'єктами економічної експертизи і використовуватися при її проведенні в якості об'єктів дослідження. Однак замовнику економічної експертизи доцільно здійснювати попередній огляд і вивчення первинних документів за участю відповідних фахівців, виходячи з галузевої специфіки економічного суб'єкта. При дослідженні первинних документів слід мати на увазі, що кожна господарська операція супроводжується оформленням значної кількості взаємопов'язаних документів. Оскільки в цьому процесі беруть участь різні посадові особи підприємства, що перевіряється і взаємозалежного з ним підприємства, то кожна господарська операція породжує складні інформаційні потоки. Для ефективного їх дослідження необхідно побудувати блок-схему документообігу та інформаційних зв'язків між документами, які є об'єктами економічної експертизи. Це допоможе виявити невідповідність даних, що

містяться в різних документах. Виявлення таких розбіжностей може стати приводом для вирішення питання про необхідність проведення відповідного виду економічної експертизи [35].

Іншою складовою концепції економічної експертизи є її метод. У загальному метод – це спосіб діяльності, підхід до досліджуваної події, явища, спосіб дії для досягнення певної мети, вирішення завдання.

Загальна система методів експертного дослідження включає:

- загальні (загальнопізнавальні) методи (спостереження, вимірювання, опис, планування, експеримент, моделювання та ін.), в т.ч. діалектичні і формально-логічні методи: аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, ідеалізація і формалізація, побудова умовиводів шляхом індукції і дедукції.

- спеціальні методи, характерні для конкретної діяльності або галузі знання, в т.ч. спеціалізовані методики експертного дослідження.

1.3. Завдання і принципи економічної експертизи

Основне завдання економічної експертизи впливає із загальної мети експертної діяльності – сприяти отриманню достовірної інформації, використовуючи при цьому спеціальні знання.

В процесі економічної експертизи вирішуються такі основні проблеми:

- підтвердження (спростування) і отримання доказів, формування повної і достовірної інформації про діяльність організацій (окремих осіб) і їх майновий стан;

- підтвердження (спростування) даних про дотримання законодавства при здійсненні господарських операцій і їх доцільності, про наявність та рух майна і зобов'язань, використання матеріальних, грошових і трудових ресурсів;

- попередження негативних явищ у фінансово-господарській діяльності;

- виявлення прихованих порушень і нових обставин справи;

- оцінка збитку від фактично виявлених порушень.

При проведенні економічної експертизи можуть вирішуватися часткові завдання із встановлення: фактичних даних, пов'язаних з нестачею або надлишками товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів і сумою матеріального збитку; правильності документального оформлення операцій приймання, зберігання, реалізації запасів і руху грошових коштів; відповідності відображених в облікових документах фінансово-господарських операцій чинним нормативним актам, а також відповідності або невідповідності необлікових даних; документальної обґрунтованості оприбуткування, відпуску і списання виробничих запасів, визначених з урахуванням висновків інших спеціалістів та інших матеріалів справи; документальної обґрунтованості розмірів сум за позовами; кола осіб, що зобов'язані забезпечувати виконання вимог бухгалтерського обліку і контролю, недотримання яких встановлено в процесі розслідування та проведення експертизи; недоліків в організації і веденні бухгалтерського обліку, контролю і аудиту, які сприяли утворенню матеріального збитку або перешкождали його вчасному виявленню.

Експерт-економіст може вирішувати й інші завдання, пов'язані з недотриманням вимог бухгалтерського обліку, контролю і аудиту, фінансової, касової і розрахункової дисципліни, якщо для цього необхідне застосування його спеціальних знань.

У таблиці 1.2 більш детально розглянуто завдання економічної експертизи в розрізі окремих її видів.

До завдань економічної експертизи не відносяться:

- проведення рахункових робіт, які не вимагають спеціальних знань експерта в економічній сфері;

- відновлення обліку, проведення обстежень, інвентаризацій, контрольних обмірів, перевірок суб'єктів підприємницької діяльності;

- проведення експертних досліджень з питань дотримання податкового законодавства (правильності розрахунку, повноти і своєчасності сплати податкових та прирівняних до них платежів);

- проведення експертних досліджень з питань дотримання законодавства в інших сферах діяльності (трудова, житлова, митна, природоохоронна законодавство, законодавство про соціальний захист і пенсійне забезпечення та ін.);

Таблиця 1.2

Завдання економічної експертизи

Експертиза бухгалтерського, податкового обліку та звітності	Експертиза фінансово-господарської діяльності підприємств і організацій	Експертиза фінансово-кредитних операцій
1	2	3
<p>визначення документальної обґрунтованості розміру нестачі або надлишків товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів, періоду і місця їх утворення;</p> <p>визначення документальної обґрунтованості оформлення операцій з одержання, зберігання, виготовлення, реалізації товарно-матеріальних цінностей, у тому числі грошових, основних засобів, надання послуг;</p> <p>визначення документальної обґрунтованості відображення в обліку грошових коштів, цінних паперів;</p> <p>визначення документальної обґрунтованості відображення в обліку операцій з нарахування та виплати заробітної плати, інших виплат;</p> <p>установлення відповідності чинному законодавству відображення в податковому обліку доходів та витрат за фінансово-господарськими операціями, що підлягають оподаткуванню податком на прибуток;</p> <p>визначення відповідності чинному законодавству відображення в податковому обліку податкових зобов'язань та податкового кредиту з податку на додану вартість.</p>	<p>визначення документальної обґрунтованості, аналізу показників фінансового стану (платоспроможності, фінансової стійкості, прибутковості тощо);</p> <p>визначення документальної обґрунтованості аналізу і структури майна та джерел його придбання;</p> <p>визначення документальної обґрунтованості стану та інтенсивності використання оборотних активів та джерел їх формування;</p> <p>визначення документальної обґрунтованості та аналізу джерел власних коштів та результатів фінансово-господарської діяльності;</p> <p>установлення документальної обґрунтованості та аналізу загальногосподарських і спеціальних фондів;</p> <p>визначення документальної обґрунтованості та аналізу реальності розрахунків з дебіторами і кредиторами;</p> <p>визначення документальної обґрунтованості та аналізу економічної доцільності отримання і використання кредитів і позик;</p> <p>визначення документальної обґрунтованості та аналізу витрат і цін як чинників</p>	<p>визначення документальної обґрунтованості оформлення банківських операцій з відкриття рахунків, руху грошових коштів на рахунках;</p> <p>визначення документальної обґрунтованості оформлення та відображення в обліку операцій з видачі, використання та погашення кредитів;</p> <p>визначення документальної обґрунтованості оформлення та відображення в обліку банків їх фінансово-господарської діяльності;</p> <p>визначення відповідності чинному законодавству відображення фінансово-господарських операцій банків вимогам нормативних актів з ведення обліку і подання звітності;</p> <p>визначення документальної обґрунтованості відображення фінансово-господарських операцій щодо нарахування та сплати банками податків та їх відповідність даним обліку та звітності, чинному законодавству;</p> <p>установлення кола осіб, на яких покладено обов'язок забезпечення дотримання вимог нормативно-</p>

1	2	3
	<p>фінансової стабільності, беззбитковості; визначення документальної обґрунтованості розрахунків при приватизації та оренді відповідно до чинних методик оцінки вартості майна, що приватизується, та інші питання, пов'язані з приватизацією, банкрутством підприємств; визначення документальної обґрунтованості розрахунків частки майна при виході учасника зі складу засновників; визначення документальної обґрунтованості розрахунків втраченого заробітку (від несвоєчасної виплати компенсації заподіяної шкоди при втраті працездатності і в інших випадках); визначення документальної обґрунтованості цільового витрачання бюджетних коштів; визначення документальної обґрунтованості розрахунків втраченої вигоди.</p>	<p>правових актів з банківського обліку і контролю.</p>

- дослідження питань здійснення банківських операцій, що потребують спеціальних знань в сфері банківського законодавства;
- встановлення обґрунтованості, правильності складання і реальності виконання бізнес-планів суб'єктів підприємницької діяльності;
- визначення ринкової вартості рухомого і нерухомого майна;
- дослідження проектно-кошторисної документації на виконання будівельно-монтажних і ремонтно-будівельних робіт;
- визначення обсягів і вартості виконаних будівельно-монтажних і ремонтно-будівельних робіт;
- вирішення правових питань, в тому числі встановлення розміру збитку (матеріального збитку, завданої шкоди), винних осіб та ступеня їх відповідальності, а також юридична кваліфікація їх дій (бездіяльності);
- встановлення за бухгалтерськими документами окремих фактів, обставин, які для їх виявлення і визначення не вимагають спеціальних знань;
- систематизація та впорядкування бухгалтерських і фінансових документів, вилучених в ході слідчих дій;
- з'ясування інших обставин і фактів, не передбачених нормативними правовими актами.

Економічна експертиза базується на певних принципах. Принцип - це вихідне положення будь-якої теорії, вчення. Під принципами економічної експертизи слід розуміти ті основні правила, які формують загальний підхід до методології її проведення. До загальнонаукових принципів пізнання, що поширюються й на таку галузь знань, як економічна експертиза відносяться об'єктивність, історизм і системність.

Принцип об'єктивності – використання даних, отриманих у встановленому законодавством порядку, і забезпечення повної і достовірної інформації по предмету експертизи. Експерт повинен бути неупередженим при розгляді будь-яких професійних питань, формуванні суджень і висновків. У нього не повинно бути упередженої думки, переконання, зацікавленості в

результаті справи. Дотримання норм про відвід експерта-економіста гарантує незацікавленість його в результаті справи.

Принцип історизму відображає діалектичну вимогу розглядати предмет дослідження з позицій його виникнення, розвитку і зникнення. Дотримання даного принципу означає, що жодне явище не можна вивчити і зрозуміти, якщо розглядати його ізольовано від навколишнього світу, поза зв'язком з іншими явищами, у відриві від історії.

Принцип системності означає, що економічна експертиза і об'єкти, які вона вивчає, розглядаються як елементи, взаємопов'язані і взаємообумовлені частини цілого. Експертно-аналітичні дії повинні бути взаємопов'язані за термінами, що відповідають напрямкам експертизи і забезпечують співставність показників, які аналізуються.

Принцип незалежності експерта означає, що при проведенні дослідження експерт-економіст незалежний від органу чи особи, яка призначила експертизу, а також від інших осіб і сторін, зацікавлених у результатах справи. Під незалежністю розуміють:

- незалежність мислення - спосіб мислення, який дозволяє скласти судження, яке не залежить від впливу сторонніх чинників, що можуть скомпрометувати професіоналізм такого судження, і який дозволяє експерту діяти сумлінно і об'єктивно на основі знання законодавства;

- незалежність поведінки - уникнення фактів або обставин, які настільки важливі, що інформована третя сторона, яка одержала інформацію, могла б поставити під сумнів порядність і об'єктивність експерта.

Експерт-економіст дає висновок, базуючись тільки на результатах проведених ним досліджень у відповідності із своїми спеціальними знаннями. Не допускається вплив на експерта з боку судів, суддів, органів дізнання, осіб, які проводять дізнання, слідчих і прокурорів, а також інших державних органів, організацій, об'єднань і окремих осіб з метою отримання висновку на користь будь-кого з учасників процесу або в інтересах інших осіб. Особи, винні у вчиненні впливу на експерта, підлягають відповідальності згідно з

законодавством. Експерт не має права брати участь в інвентаризації, проводити ревізію і експертизу, пов'язану з дослідженням документів установ, підприємств, організацій, в яких він перебував на службі, залучати інших осіб до участі у проведенні дорученої йому експертизи, зберігати матеріали кримінальної або цивільної справи, за якими проводиться експертиза, поза службовим приміщенням [36].

Дотримання експертом-економістом принципів об'єктивності і повноти експертного дослідження здійснюється у відповідності з вимогами Кримінального процесуального кодексу України, яким визначено, що експерт повинен всебічно, повно і об'єктивно досліджувати матеріали кримінальної справи, що відносяться до предмета економічної експертизи. Дослідження повинно базуватися на строго науковій основі для виявлення фактів, що підлягають усуненню по конкретній справі. Висновок експерта повинен базуватися на положеннях, що діяли в досліджуваному періоді, що відповідають сучасному стану бухгалтерського обліку, на матеріалах кримінальної справи, допустимість і достовірність яких не викликає в експерта сумніву.

Принцип професійної компетентності полягає в тому, що експерт повинен володіти необхідним обсягом знань і навиків, що дозволяє йому забезпечити кваліфіковане, якісне надання професійних послуг. Експерт повинен знати основи здійснення поточної, фінансової і інвестиційної діяльності підприємства, бухгалтерського обліку і економічного аналізу, фінансів і оподаткування, особливості діяльності господарюючого суб'єкта, вміння аналізувати і оцінювати правильність документального оформлення облікових документів, ведення бухгалтерського обліку, складання фінансової звітності.

Професійну компетентність можна розділити на два самостійних етапи:

- досягнення професійної компетентності;
- підтримання професійної компетентності на належному рівні.

Для досягнення професійної компетенції необхідно насамперед отримати вищу освіту, потім спеціальну освіту, а потім – практична робота. Для підтримання професійної компетенції на належному рівні необхідно постійно стежити за подіями, що відбуваються в сфері діяльності з економічної експертизи, включаючи національну і міжнародну інформацію з питань обліку, звітності, аудиту, відповідних законодавчих і нормативних вимог.

Експерт має доступ до великого обсягу конфіденційної інформації про господарську діяльність підприємства. В зв'язку з цим необхідна впевненість у тому, що експерт не розкриє інформацію третім особам. Принцип дотримання конфіденційності інформації вимагає від експерта забезпечення збереження документів, отриманих чи складених у процесі експертного дослідження і виконання вимоги про заборону передачі цих документів чи їх копій третім особам або усного розголошення інформації, що міститься в них [36].

Принцип конфіденційності повинен дотримуватися неухильно, незважаючи на те, що розголошення чи поширення інформації про економічний суб'єкт не завдасть йому на думку експерта матеріальної чи іншої шкоди. Дотримання принципу конфіденційності обов'язкове, незалежно від продовження чи припинення відносин з клієнтом і без обмежень у часі.

Принцип законності передбачає проведення економічної експертизи у строгій відповідності з процесуальним законодавством, забезпечення охорони інтересів держави і суспільства в цілому та юридичних і фізичних осіб зокрема. Основу оцінки законності дій правоохоронних органів та експерта-економіста складають вимоги нормативно-правових актів. У той же час суб'єкти економічної експертизи повинні діяти в рамках діючого законодавства і в межах визначених їм завдань, функцій, повноважень.

Принцип відповідальності впливає з принципу законності і передбачає передбачену законодавством та іншими нормативними актами відповідальність суб'єктів, що проводять економічну експертизу, за дотримання законів і правових актів, що регламентують їх діяльність, а також відповідальність за достовірність інформації, поданої у висновку експерта.

Окремо слід виділити принципи відповідності і ефективності. Принцип відповідності означає, що зміст і організація економічної експертизи, її цілі і завдання повинні відповідати завданням, що стоять перед правоохоронними органами. Принцип ефективності (дієвості) проявляється у повноті виявлення відхилень від заданих параметрів, їх причин і відповідальних осіб. На ефективність економічної експертизи суттєво впливає якість самої експертизи і кваліфікація осіб, що її проводять. Завдання економічної експертизи полягає не тільки у встановленні протиріччя, відхилення, порушення і недоліків, але й у наданні допомоги органам управління у викоріненні причин, що їх зумовили.

Принцип системності і комплексності експертних досліджень забезпечується комбінованим використанням різних способів логічного і математичного, документального і фактичного контролю. Їх застосування дає можливість всебічно аналізувати і синтезувати фактичний матеріал, визначати послідовність дій суб'єкта економічної експертизи в складних господарських ситуаціях чи в умовах невизначеності, встановлювати достовірність джерел інформації.

Проведення економічної експертизи експертом-економістом здійснюється на основі системного підходу до розгляду результатів взаємодії протиріч (деструктивних чинників), виявлених у поточній, фінансовій та інвестиційній діяльності. Це обумовлює дію принципу несуперечності системи економічної інформації. Його реалізація базується на тому, що система економічної інформації побудована у відповідності з дотриманням вимог і допущень об'єктивного і достовірного відображення даних бухгалтерського обліку, включаючи вплив різних чинників на результати діяльності господарюючого суб'єкта.

Усі види невідповідностей у системі економічної інформації можна класифікувати і дослідити відповідно до характеру їх походження, виходячи з організаційної структури господарюючого суб'єкта, технологічних особливостей виробничого процесу та інших чинників.

При проведенні економічної експертизи потрібно дотримуватися принципу аналітичного підходу до фактів господарської діяльності як предмету експертного дослідження [36].

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

2.1. Порядок організації економічної експертизи в Україні

Організація економічної експертизи передбачає здійснення комплексу заходів, спрямованих на її підготовку та проведення. Об'єктом організації економічної експертизи є: процес експертизи, робота експертів-економістів та їх взаємодія з суб'єктами призначення експертизи.

До основних завдань організації економічної експертизи відносять:

- надання окремим особам дозволу на проведення експертних досліджень;
- наділення суб'єктів економічної експертизи певними правами, обов'язками та відповідальністю;
- налагодження взаємодії між суб'єктами призначення експертизи та експертами-економістами;
- підготовка до проведення економічної експертизи;
- розробка методики економічної експертизи;
- проведення дослідження та узагальнення його результатів.

Результатом організації економічної експертизи є забезпечення чіткого порядку та доказовості результатів експертного дослідження.

Порядок організації несудової економічної експертизи законодавчо не регламентується. Порядок організації судової економічної експертизи чітко регламентується процесуальним законодавством.

Основним нормативно-правовим актом, який регулює судово-експертну діяльність є Закон України «Про судову експертизу» [26]. Він визначає правові, організаційні та фінансові основи судово-експертної діяльності. Положення даного документа поширюються на всі види судових експертиз, у тому числі й на судово-економічну. Закон розкриває загальні положення судово-експертної діяльності, визначає права, обов'язки та відповідальність судових експертів,

порядок їх атестації, питання оплати праці та соціального захисту, питання міжнародного співробітництва у галузі судової експертизи.

Кримінальні справи регулюються Кримінальним процесуальним кодексом [46], який визначає порядок порушення, розслідування, розгляду та вирішення кримінальних справ і залучення до цього процесу експерта-економіста за необхідності його спеціальних знань. Для врегулювання цивільних спорів, які виникають із приводу майнових і особистих немайнових відносин, основою яких є рівність сторін-учасниць, призначений Цивільний процесуальний кодекс України [90]. Господарський процесуальний кодекс України [14] призначений для регулювання процесів вирішення спорів, які виникають між суб'єктами господарювання у процесі здійснення підприємницької діяльності. Ці спори можуть бути пов'язані з невиконанням договірних зобов'язань господарюючими суб'єктами, неповнотою розрахунків юридичних осіб з бюджетом, органами соціального страхування тощо.

Складовими організації судової економічної експертизи є організація експертної діяльності та організація окремого експертного дослідження (рис. 2.1).

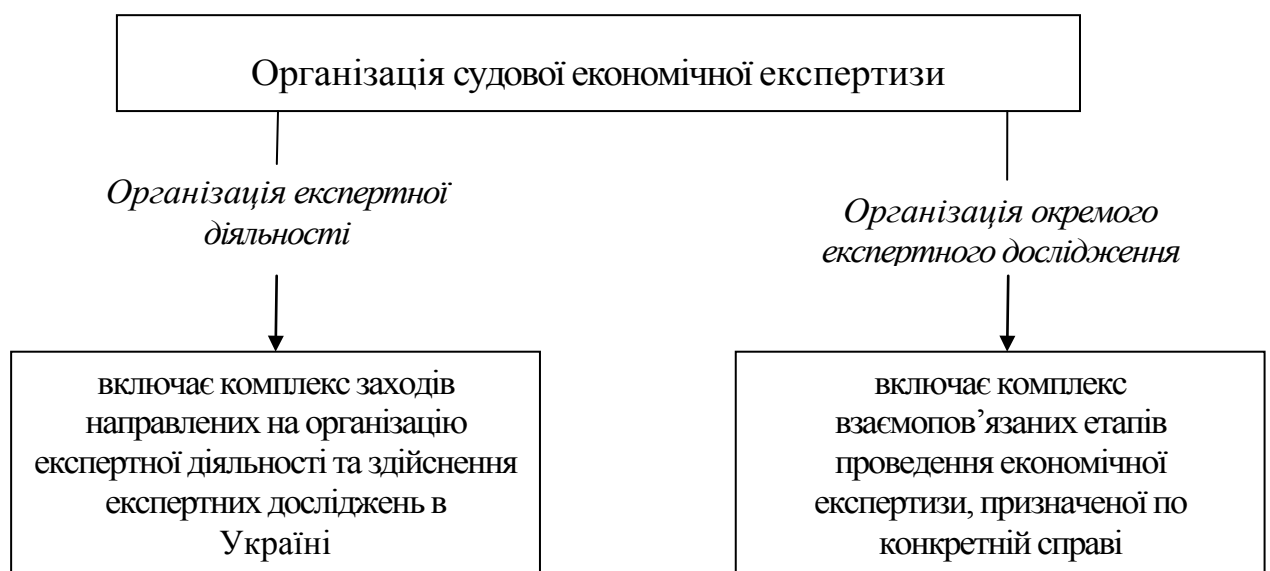

Рис. 2.1. Складові організації економічної експертизи [59]

Організація судової економічної експертизи включає заходи, що передбачають її регулювання, зокрема: координацію експертної діяльності шляхом видачі дозволів на проведення судової економічної експертизи;

налагодження взаємодії та систематичного обміну інформацією між суб'єктом призначення економічної експертизи та експертом-економістом.

Координацію експертної діяльності здійснює Міністерство юстиції України через Центральну експертно-кваліфікаційну комісію шляхом проведення атестації з метою видачі свідоцтва судового експерта. Повноваження з координації делегуються Міністерством юстиції експертно-кваліфікаційним комісіям, які в Україні функціонують при науково дослідних інститутах судових експертиз.

Метою атестації судових експертів є оцінка професійного рівня фахівців, які залучаються до проведення судових експертиз або беруть участь у розробках теоретичної та методичної бази судової експертизи. Залежно від спеціалізації їм присвоюється кваліфікація судового експерта з правом проведення певного виду експертизи.

Координація в експертній діяльності забезпечується Координаційною радою з проблем судової експертизи, створеною для розгляду важливих питань розвитку судової експертизи.

Ефективне проведення судової економічної експертизи можливе лише в результаті правильно організованої взаємодії органів, що призначили експертизу та безпосереднього суб'єкта її проведення – експерта-економіста.

Організація взаємодії передбачає чітку регламентацію прав, обов'язків та відповідальності, а також визначає субординацію суб'єкта призначення та проведення експертизи щодо виконуваних функцій. Правильно організована взаємодія цих осіб полягає в узгодженій та скоординованій діяльності, яка здійснюється в межах правового поля і спрямована на розв'язання поставлених завдань.

Взаємодія експерта-економіста та слідчого (суду або прокурора) в ході проведення експертного дослідження має бути:

По-перше, узгодженою, тобто названі суб'єкти, виконуючи свої функції, повинні доповнювати діяльність один одного, що сприятиме ефективному розв'язанню поставлених завдань. Правильно організована взаємодія

передбачає й чітке розмежування функцій кожної зі сторін, оскільки неприпустимо поєднувати в одній особі функції експерта та особи, що уповноважена призначати експертизу.

По-друге, взаємодія експерта-економіста та слідчого має ґрунтуватися на положеннях нормативно-правових актів, що визначають права та обов'язки кожної із сторін. Органи, які мають право залучати експерта-економіста до розв'язання завдань, вирішення яких потребує спеціальних знань, відіграють основну роль на стадії організації судової економічної експертизи та оцінки її результатів, і допоміжну – на стадії її проведення [59].

На стадії організації лише орган або особа, які порушили відповідну кримінальну чи цивільну справу, уповноважені призначати судову економічну експертизу. Для цього необхідно прийняти рішення про проведення експертизи, виходячи з необхідності та доцільності останньої та визначитися з особою експерта-економіста, який буде залучений до її проведення. Таке рішення обов'язково фіксується у відповідному розпорядчому документі – постанові слідчого (ухвалі суду). Дотримання такого порядку залучення експерта-економіста до вирішення справи регламентоване процесуальним законодавством і є обов'язковим. Порушення встановлених норм призведе до визнання незаконними дій експерта-економіста, і, відповідно, збільшення терміну розгляду справи.

Наступним кроком взаємодії на стадії організації економічної експертизи є створення необхідних умов експерту-економісту для проведення експертного дослідження. При цьому важливе значення має, діяльність слідчого або суду, спрямована на забезпечення експерта матеріалами необхідними для дослідження. Перед проведенням експертизи експерт-економіст оцінює, чи зможе він вирішити поставлені перед ним питання і прийти до висновку про недостатність наданих йому матеріалів для відповіді на поставлені питання. На підставі клопотання експерта-економіста органи, які призначили судову економічну експертизу, повинні надати йому ці матеріали.

Взаємодія органів, які призначили експертизу та експерта-економіста при проведенні судової економічної експертизи може здійснюватися у таких формах:

1. Надання експерту-економісту необхідної інформації суб'єктами призначення експертизи. Для забезпечення об'єктивності експертного дослідження і дотримання термінів його проведення надання інформації має бути своєчасним.

Експерт-економіст може дати повну і об'єктивну відповідь на поставлені питання лише за умови, що він знає всі обставини справи, які стосуються предмету судової економічної експертизи. Орган, який призначив економічну експертизу визначає перелік документів, що підлягають дослідженню експертами. При цьому важливо керуватися принципом розумної достатності і пам'ятати, що великий обсяг документів ускладнює проведення експертизи і робить її результат непередбачуваним. Те ж саме стосується і недостатньої кількості матеріалів.

При постановці завдань експерту-економісту необхідно враховувати, що питання, які вимагають правової оцінки дій або бездіяльності осіб (фізичних і юридичних), виходять за рамки компетенції експерта і він або не зможе дати на них відповідь, або ці відповіді не будуть мати доказового значення.

Слідчий може відмовити експерту-економісту в наданні необхідних матеріалів, але при цьому він повинен вказати причину відмови.

На стадії проведення економічної експертизи у суду або у слідчого можуть виникнути додаткові питання до експерта, що, як правило, обумовлено виявленням нових важливих для вирішення справи обставин.

2. Планування експертного дослідження.

Ця форма взаємодії забезпечує організований характер як експертного дослідження, так і процесу розслідування або судового розгляду справи, а також обов'язковість виконання передбачених заходів, оскільки дотримання плану-графіку проведення експертного дослідження перевіряється суб'єктами

призначення експертизи шляхом встановлення граничних термінів проведення дослідження і надання експертного висновку та контролем за їх виконанням.

Необхідність планування обумовлена об'єктивними причинами.

Планування експертом своєї роботи дозволяє:

- дотримуватися термінів експертного провадження;
- приділити належну увагу усім сторонам справи;
- виконати роботу з оптимальними витратами, якісно і своєчасно;
- ефективно розподілити роботу між членами трупни експертів, що беруть участь у перевірці;
- координувати роботу експертів;
- виявити події, операції, документи, інформацію, які можуть суттєво вплинути на висновки експерта і результат справи.

Планування процесу економічної експертизи може здійснюватися на підставі принципів планування, що застосовуються в аудиторській практиці, але з урахуванням вимог процесуального законодавства.

В процесі планування економічної експертизи на основі плану-графіка розробляється програма експертизи, в якій визначається обсяг, види і послідовність здійснення експертних процедур, необхідних для формування у експерта об'єктивної і обґрунтованої думки.

Програма експертизи є набором інструкцій для експерта, що виконує дослідження, а також засобом контролю і перевірки належного виконання його роботи. У процесі розробки програми експерт враховує напрямки дослідження питань, які поставлені правоохоронними органами. Експерт може питань може самостійно деталізувати завдання залежно від предмета експертизи (наприклад, завдання передбачає проведення документальної експертизи і арифметичну перевірку даних).

Планування економічної експертизи має здійснюватися експертом відповідно до загальних принципів проведення експертного дослідження, а також з урахуванням часткових вимог планування:

комплексності - забезпечення взаємозв'язку і узгодженості всіх етапів дослідження;

ефективності - ув'язка всіх етапів планування за термінами, колом вирішуваних завдань, за переліком досліджуваних об'єктів;

оптимальності - забезпечення варіантності планування для вибору оптимального плану, що дозволяє скоротити терміни експертизи та оптимізувати ефективність експертного результату.

3. Прийняття експертом-економістом участі у слідчих діях, що дає можливість більш кваліфіковано та об'єктивно виконувати поставлені перед ним завдання, своєчасно отримувати необхідну для дослідження інформацію від осіб, що вчинили правопорушення, а також скоротити терміни проведення експертизи. Особа або орган, які призначили судову економічну експертизу, повинні чітко передбачити, які слідчі чи судові дії необхідно виконати паралельно з роботою експерта-економіста, а які провести за участю експерта-економіста (допити обвинуваченого, свідків, облікових працівників тощо) з метою забезпечення ефективності розслідування справи. Слід звернути увагу на те, що експерт може брати участь при допиті обвинуваченого або свідка і задавати питання лише з дозволу слідчого чи суду.

При проведенні економічної експертизи орган або особа, що її призначила має право порушувати питання про відвід експерта. Причиною цього може бути заява, яка надійшла від однієї з сторін-учасниць справи, або ж отримання судом (слідчим) інформації, що свідчить про необхідність відводу експерта.

На стадії оцінки результатів експертизи слідчий чи суд перевіряє дотримання вимог законодавства при призначенні та проведенні судової економічної експертизи, повноту виконання експертного завдання, взаємозв'язки висновків експерта з іншими матеріалами справи. На цій стадії також може проводитися допит експерта з метою отримання роз'яснень чи доповнень до наданого висновку або ж уточнення його компетенції.

Результатом взаємодії органів, що призначили експертизу, та експертів-економістів на стадіях організації, проведення судової економічної експертизи та оцінки її результатів має стати отримання об'єктивного, повного та науково обґрунтованого висновку експерта, а також розв'язання завдань, які стоять перед правоохоронними органами, щодо з'ясування істини по справах, що розслідуються.

2.2. Етапи проведення економічної експертизи

Етап є найбільш чітким елементом організації процесу, оскільки характеризується конкретним, проміжним результатом, за яким, як правило, і отримує свою назву.

Рішення про призначення судової економічної експертизи приймають слідчий або суд у випадку визнання необхідності застосування спеціальних знань для встановлення обставин справи.

На підготовчому етапі здійснюються такі процедури:

- підбір експерта-економіста виходячи із змісту питань, які виносяться на вирішення експертизи, його професійних якостей, кваліфікації, компетентності;
- визначення кола питань, що потребують дослідження експерта-економіста;
- винесення постанови про призначення експертизи.
- направлення експерту-економісту постанови про призначення судової економічної експертизи, ознайомлення з нею експерта-економіста, вивчення експертом змісту поставлених перед ним питань;
- прийняття (неприйняття) експертом-економістом питань для проведення судової економічної експертизи. Експерт з'ясовує чи достатньо його знань для розв'язання поставлених питань, чи є необхідність у залученні до проведення експертизи експертів інших спеціальностей. При наданні згоди на проведення експертизи експерт-економіст вирішує питання щодо місця проведення експертизи;
- після вивчення поставлених питань, експерт-економіст підбирає нормативно-правові акти з досліджуваних питань.

Питання про обсяг матеріалів, необхідних для проведення експертного дослідження, є одне з основних при прийнятті рішення про проведення судової економічної експертизи. Після прийняття рішення слідчий оцінює матеріали справи з точки зору достатності та повноти. На основі зібраного матеріалу в постанові про призначення економічної експертизи перераховуються питання,

які підлягають вирішенню експертом-економістом. Матеріали, необхідні експерту-економісту по кожній конкретній справі, встановлює слідчий. Необхідність у додаткових матеріалах виявилася по ходу експертного дослідження.

При постановці питань перед експертом-економістом слідчий повинен враховувати такі вимоги:

- неприпустимо ставити перед експертом питання, які виходять за межі його компетенції;
- потрібно уникати множинності і повторення питань, необхідно чітко формулювати питання, уникати необґрунтованих узагальнень;
- постановка питань повинна бути логічною і послідовною, короткою і чіткою;
- питання повинні впливати з суті досліджуваної справи;
- зміст питань не повинен носити довідкового характеру, а вимагати експертного дослідження;
- питання не можна вирішити іншим шляхом, крім проведення економічної експертизи;
- питання можна вирішити тільки на основі наданих експерту матеріалів справи.

За змістом питання, які найчастіше ставляться перед експертом-економістом, можна розділити на декілька груп:

- питання, що стосуються визначення суми нестачі і періодів її утворення, розтрат, розкрадань грошових коштів, необоротних активів, виробничих запасів, встановлення за даними бухгалтерського обліку матеріально відповідальних осіб;
- питання, пов'язані з перевіркою правильності відмови бухгалтерії прийняти до виконання облікові документи, представлені матеріально відповідальною особою;
- питання, зміст яких допомагає встановити суму матеріального збитку, заподіяного діями певних осіб;

- питання, які стосуються перевірки правильності організації статутної діяльності, постановки бухгалтерського обліку, дотримання облікової політики, документообороту, окремих фактів господарської діяльності, їх повноти та достовірності;

- питання, пов'язані з постановкою перед експертом-економістом завдань щодо проведення складних розрахунків, що базуються на висновках експертів інших спеціальностей, показах свідків і т.д.;

- питання, зміст яких спрямований на порівняння офіційних даних бухгалтерського обліку про діяльність тієї чи іншої посадової особи, з різними неофіційними записами, встановленими в ході розслідування економічного правопорушення;

- питання, відповіді на які дозволяють слідчому виявити і зібрати речові докази, оцінити зібрані матеріали і зробити відповідні висновки;

- питання, пов'язані із з'ясуванням значення правопорушень, допущених матеріально відповідальною особою, обліковим працівником, питання, спрямовані на з'ясування обставин, що сприяють правопорушенням у сфері економіки, і розробка заходів щодо їх усунення;

- питання, пов'язані з перевіркою висновків проведеної ревізії (аудиту) поточної, фінансової та інвестиційної діяльності господарюючого суб'єкта [9].

Організаційно-методичний етап включає такі процедури:

- вивчення експертом-економістом змісту й повноти представлених на експертизу матеріалів. Якщо для проведення дослідження недостатньо наданих матеріалів, то експерт подає клопотання про надання йому додаткових матеріалів;

- розробка методики проведення експертизи. Експерт визначає способи та прийоми дослідження, порядок застосування обраних способів, що відповідає завданням експертного дослідження;

- складання плану-графіка проведення економічної експертизи. Розробка плану-графіку залежить від обсягу робіт і матеріалів, наданих для дослідження, та кількості експертів, які проводитимуть економічну експертизу. До плану-

графіка в процесі експертного дослідження можуть вноситися зміни, викликані обставинами справи. Складання плану дозволяє зосередити увагу на конкретних питаннях, які потребують вирішення, визначити обсяг експертного дослідження та внести організованість у роботу експерта.

Дослідний етап економічної експертизи передбачає виконання експертом конкретних дослідницьких процедур. На цьому етапі на основі наданих слідчим або судом матеріалів за допомогою обраних методів, способів і прийомів проводиться експертне дослідження для вирішення питань, поставлених перед експертом.

Етап узагальнення результатів економічної експертизи складається з таких процедур: узагальнення результатів економічної експертизи, що передбачає групування виявлених відхилень і недоліків за економічною однорідністю та хронологією, систематизацію результатів дослідження і складання експертного висновку; передача висновку експерта органу або особі, які призначили експертизу. Структуру і зміст висновку наведено у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Структура і зміст висновку експерта-економіста

Вступна частина	Дослідницька частина	Заключна частина
<p>дата надходження документа про призначення експертизи; найменування експертної установи та/або ім'я, прізвище, по батькові експерта; документ про призначення експертизи; справа, за якою вона призначена експертиза; перелік об'єктів, що підлягають дослідженню; відомості про надані матеріали справи; спосіб доставки та вид упаковки досліджуваних об'єктів; запис про відповідність матеріалів та об'єктів, що надійшли матеріалам, зазначеним у документі про призначення експертизи; перелік питань, які поставлено на вирішення експертизи; питання, які вирішуються експертом у порядку експертної ініціативи; дані про експерта (експертів); попередження експерта про кримінальну відповідальність за надання завідомо неправдивого висновку; дата направлення клопотання експерта про надання додаткових матеріалів, дата надходження додаткових матеріалів або відомостей про наслідки розгляду клопотання; при проведенні додаткових або повторних експертиз зазначаються відомості про первинну (попередні) експертизу (експертизи); відомості про процесуальні підстави та осіб, які були присутні під час проведення досліджень; нормативні акти, методики, рекомендована науково-технічна та довідкова література</p>	<p>опис процесу дослідження та його результатів, обґрунтування висновків з поставлених питань: відомості про стан об'єктів дослідження, застосовані методи (методики) дослідження, умови їх застосовування; посилання на ілюстрації, додатки та необхідні роз'яснення до них; експертна оцінка результатів дослідження.</p>	<p>висновки за результатами дослідження у вигляді відповідей на поставлені питання в послідовності, що визначена у вступній частині</p>

Висновок експерта – це письмова мотивована відповідь на поставлені питання обізнаної особи, залученої до участі у справі в якості експерта, сформульований на основі його спеціальних знань в результаті всебічного, повного і об'єктивного дослідження наданих матеріалів.

Висновок експерта є єдиною процесуальною формою, в якій він доводить свої висновки до відома органу або особи, яка призначила експертизу. Висновок складається з трьох частин: вступної, дослідницької та заключної [32].

Викладені у висновках факти повинні бути безперечними. Головним критерієм об'єктивності і достовірності висновків експерта є їх обґрунтованість первинною обліковою документацією. Первинна документація підтверджує факт здійснення господарської операції, що стала об'єктом розслідування і дослідженням експерта. При цьому експерт-економіст зобов'язаний не тільки вказувати на певні факти, а й пояснювати їх, щоб висновок був зрозумілим для всіх учасників процесу.

Отже, організація економічної експертизи за конкретною справою полягає у ретельній підготовці до неї (підготовчий та організаційно-методичний етапи), проведення її на науковій основі з використанням найбільш ефективних засобів та методів (дослідний етап) та реалізацію результатів експертизи (етап узагальнення результатів експертизи).

2.3. Комп'ютеризація економічної експертизи

Для забезпечення повноти експертного дослідження, правильного визначення необхідного обсягу даних експерт-економіст повинен вивчити не тільки всі документи, які містять вихідну інформацію про досліджувані явища і процеси, але й багаточисельні взаємозв'язки між обліковими даними. Великий обсяг досліджуваної і довідкової інформації вимагає впровадження в експертні дослідження сучасних комп'ютерів, що дозволяють групувати первинні дані і аналізувати облікову інформацію з будь-яким ступенем деталізації за всіма багаточисельними характеристиками і взаємозв'язками досліджуваних документів.

Щодо комп'ютеризації процесу економічних експертиз, то в даний час на передній план висуваються проблеми створення не експертних систем, які повністю замінюють людину, а інтерактивних систем гібридного інтелекту - складових комп'ютеризованого робочого місця експерта. На деякий час автоматизовані кількісні методики відійшли в тінь, що на даному етапі комп'ютеризації об'єктивно обумовлено і пов'язане з визнанням лідируючого положення експерта, пріоритетом його спеціальних знань.

Таким чином, під комп'ютеризацією процесу економічної експертизи будемо розуміти часткову заміну праці експерта-економіста інтерактивними системами гібридного інтелекту. Саме створення інтерактивних систем, коли проводиться формалізація методики, спроби оцінити кількісно значимість різних ознак оголили безліч недоліків і різночитань в методиках, над якими експерти, а часто і розробники методик, навіть не задумувалися.

Симбіоз праці експерта і комп'ютера можна розглядати як експертну систему, здатну виконувати різні експертні завдання з більшою швидкістю, ніж це міг би робити тільки експерт. При цьому кожна ланка цієї системи може контролювати іншу. Комп'ютеризація економічної експертизи забезпечить експерта від типових помилок і дозволить швидко виконувати рутинну роботу, експерт контролюватиме те, що не здатний виконувати комп'ютер. Впровадження комп'ютеризованих систем в експертну діяльність дає

можливість усунути більшість типових помилок, що виникають при проведенні економічної експертизи традиційним способом [21].

Комп'ютеризація процесу економічної експертизи відбувається за такими напрямками (рис. 2.2).

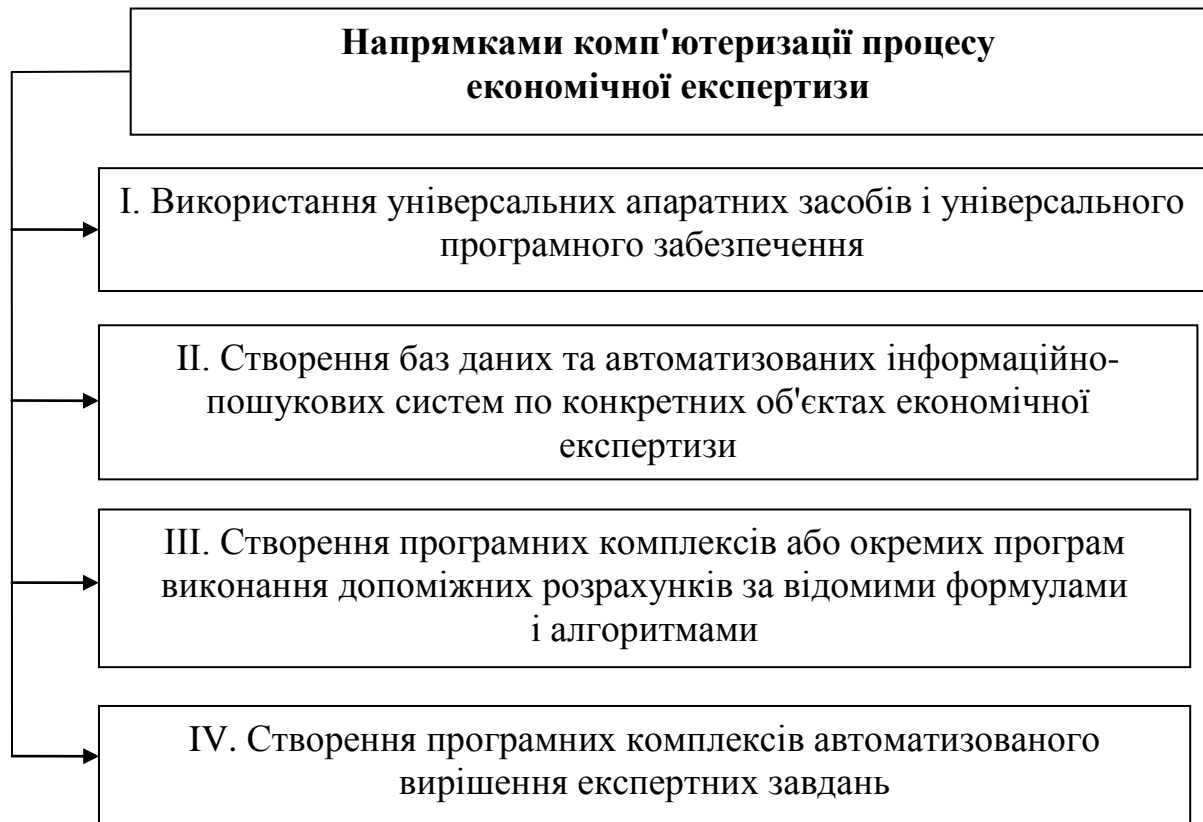

Рис. 2.2. Напрямами комп'ютеризації процесу економічної експертизи

I. Використання універсальних апаратних засобів і універсального програмного забезпечення. Це, перш за все, операційна система Windows і стандартне програмне забезпечення до цієї операційної системи.

1. Системи підготовки текстів, призначені для набору і редагування документів. Повсюдне впровадження різних версій текстового процесора Microsoft Word. Підготовка текстових матеріалів на комп'ютері дозволяє редагувати готовий текст, монтувати новий документ з наявних фрагментів, швидко знаходити потрібні розділи, коригувати орфографію, вводити в текст графічну інформацію і багато іншого.

2. Різні версії електронних таблиць Microsoft Excel, що електронними бланками, в які заносяться текстові символи і математичні формули, а розрахунки проводяться автоматично. Особливо це зручно, якщо при

розслідуванні необхідно перевірити точність заповнення фінансових документів. Можна також задавати залежність одних величин від інших; при заміні значень в одній з комірок відбувається їх автоматична заміна в інших, пов'язаних з нею; сформована електронна таблиця відразу ж стає документом, який легко використовувати, модифікувати, роздруковувати в потрібній кількості примірників.

3. Універсальні програми управління базами даних, які переробляють велику кількість однотипної інформації та систематизують її за потрібними ознаками. Прикладом найпростішої бази даних є автоматизована записна книжка або картотека, які можуть створюватися за допомогою пакетів програм, що працюють на основі операційної системи Windows. Вибрані або новостворені картки можна читати, доповнювати і стирати. Вони розміщуються за будь-якою ознакою - за ключовими словами, датою, буквами алфавіту та ін. Таким чином, наприклад, формують автоматизований графік роботи і в певний час отримують нагадування про намічену справу.

4. Широко застосовуються сканери, що дозволяють переносити текстову і графічну інформацію з паперових носіїв в пам'ять комп'ютерів. Для роботи з текстовими об'єктами, введеними з сканера, використовують програми оптичного розпізнавання тексту.

5. Для обміну інформацією використовуються як локальні комп'ютерні мережі, так і глобальна мережа Інтернет. Багато судово-експертних установ мають власні сайти, де можна почерпнути корисну інформацію.

6. Перегляд інформації, розміщеної на різних серверах мережі Інтернет здійснюється за допомогою різних браузерів, з яких найбільш поширеним є Microsoft Internet Explorer. Обмін електронними повідомленнями проводиться з використанням стандартних поштових програм.

7. В своїй діяльності експерти-економісти застосовують інформаційно-правові системи, що дозволяють оперативно відслідковувати зміни законодавства України (довідково-правові системи «Дінай», інформаційно-правові системи «ЛІГА: ЗАКОН», правові системи «Інфодиск: Законодавство

України»), інформаційно-аналітичну систему із законодавства України «Парус-консультант», правові системи НаУ, МЕГА-НАУ, інформаційно-правову систему із законодавства України «Право» та інші.

II. Створення баз даних та автоматизованих інформаційно-пошукових систем по конкретних об'єктах експертизи, застосування в експертній практиці баз даних суміжних областей науки, їх адаптація для вирішення завдань економічної експертизи. Сучасні інформаційні технології дозволяють замінити картотеки на паперових носіях комп'ютерними базами даних, автоматизованими інформаційно-пошуковими системами експертного призначення, за конкретними об'єктами економічної експертизи, які функціонують, в основному, на базі персональних комп'ютерів і використовують можливості комп'ютера з накопичення, обробки і видачі за запитом експерта великих масивів інформації.

III. Створення програмних комплексів або окремих програм виконання допоміжних розрахунків за відомими формулами і алгоритмами.

IV. Створення програмних комплексів автоматизованого вирішення експертних завдань. На сучасному етапі створюються програмні комплекси для вирішення експертних завдань, що включають підготовку висновку експерта. За допомогою такого роду систем експерт отримує можливість визначити стратегію проведення експертизи, грамотно провести необхідні дослідження відповідно до обраної методики, підготувати і сформулювати експертний висновок. Звільняючи експерта від рутинної роботи, програмні комплекси автоматизованого вирішення експертних завдань економлять його час і сили, концентрують увагу на інтелектуальних аспектах експертизи [76].

Використання універсальних багатоцільових програмних комплексів, здатних вирішувати типові експертні завдання, дозволяє підняти економічну експертизу на якісно новий рівень. Перші спроби застосування комп'ютерних технологій при проведенні економічних експертиз здійснювалися ще в 80-х рр. минулого століття. Пропонувалися, наприклад, графічні методи при проведенні судово-бухгалтерських експертиз [21]. Методика використання статистичних

графіків (діаграм) давала можливість вже на підготовчій стадії експертного дослідження не тільки проілюструвати досліджувані показники (явища, ситуації, факти), але й проаналізувати їх, висунути гіпотези, виявити окремі способи і види викривлення облікової інформації, а також встановити неочевидні раніше закономірності і зв'язки. У 1987-1988 рр. робилися спроби застосувати текстовий редактор «Editor» для формування текстів експертних висновків. Сьогодні актуальним вбачається використання при проведенні економічної експертизи програмних продуктів «Microsoft Office», в першу чергу редактора електронних таблиць «Excel». Даний продукт дозволяє не тільки оперативно вводити різноманітні облікові дані досліджуваного підприємства, а й встановлювати взаємоузгодженість різних показників, перевіряти правильність розрахунків і складати графіки [21].

Для проведення економічної експертизи потрібний достатній набір даних. Програмний комплекс може включати велику кількість складових (модулів), орієнтованих на відповідь на одне типові питання. Таким чином, кожен модуль програмується з урахуванням необхідних вхідних даних і відповідає за конкретне шаблонне питання. Перше, з чим стикається експерт при роботі з такою системою - це питання, на яке потрібно дати відповідь в експертному висновку. При цьому перелік питань обмежений кількістю запрограмованих модулів і кожен модуль має своє чітке шаблонне питання.

При недостатності об'єктів дослідження експерту потрібно клопотати про надання йому додаткових матеріалів. Якщо експерт не отримує цих матеріалів, то він відмовляється від надання висновку. Якщо експерт не може дати відповідь на жодне питання, поставлене на його розгляд, то він складає акт про неможливість надання висновку.

При застосуванні комп'ютеризованої системи достатність матеріалів оцінюється людиною, оскільки практично неможливо заздалегідь передбачити абсолютно всі можливі варіанти, особливо, якщо врахувати часту зміну законодавства у сфері оподаткування та бухгалтерського обліку.

Але, наприклад, при проведенні експертизи фінансово-господарської діяльності досліджуваного підприємства можна застосовувати діалогове вікно з набором полів введення необхідно-достатніх даних, які заповнюються шляхом перенесення відповідної інформації з об'єктів дослідження в програмний комплекс. При цьому, якщо певна інформація не внесена, то програма просто визначає, що певних даних не отримала і виводить відповідне клопотання.

Зокрема, при проведенні експертизи фінансово-господарської діяльності основними об'єктами дослідження є фінансова звітність підприємства і документи, що відображають здійснення досліджуваних фінансово-господарських операцій. Таким чином, достатність об'єктів дослідження можливе тільки при наявності двох елементів: фінансової звітності і документів, що відображають фінансово-господарські операції. При відсутності фінансової звітності (в першу чергу Балансу і Звіту про фінансові результати) неможливо ввести дані в програму, тому неможливо відповісти на жодне з поставлених питань. Програмний комплекс може відпрацювати певні дії, спрямовані на формування клопотання про надання відсутніх матеріалів. При відсутності документів, що відображають фінансово-господарські операції, програмно-технічний комплекс проведе дослідження тільки фінансового стану за досліджуваний період і його динаміки шляхом розрахунку набору фінансових коефіцієнтів.

Однією з основних помилок є недостатність вибірки коефіцієнтів, які використовуються для визначення складових фінансового стану: платоспроможності, рентабельності, фінансової стійкості і т.д. З точки зору застосування автоматизованої системи буде розраховано рівно стільки коефіцієнтів, скільки закладено у програмний модуль. Іншими словами, даний тип помилок може проявитися в автоматизованій системі тільки на етапі її створення. Тобто, якщо система запрограмована з помилкою, то ця помилка буде систематично проявлятися в кожному сформованому такою системою висновку. Тому важливо на етапі створення автоматизованої системи не допустити помилок.

Платоспроможність найбільш повно характеризується набором фінансових коефіцієнтів: коефіцієнта абсолютної ліквідності, коефіцієнта швидкої (операційної) ліквідності, коефіцієнта поточної ліквідності, коефіцієнта забезпеченості власними коштами, коефіцієнта забезпеченості зобов'язань боржника всіма його активами, коефіцієнта забезпеченості зобов'язань боржника його оборотними активами, величини чистих активів, коефіцієнта платоспроможності за поточними зобов'язаннями. Залежно від експертного завдання набір коефіцієнтів може бути змінений. Розрахунок будь-якого з цих коефіцієнтів зводиться до найпростіших арифметичних дій з показниками фінансової звітності, які вводяться в автоматизовану систему на початковому етапі. Комп'ютер здатний без будь-яких проблем за заданою програмою виконати найпростіші арифметичні операції з набором змінних (інформацією з фінансової звітності). Крім того немає жодних перешкод, щоб запрограмувати її і для видачі готового результату у вигляді висновку.

Для оцінки критичності змін в динаміці фінансового стану досліджуваного підприємства застосовують метод порівняння розрахованого значення коефіцієнта з мінімально допустимим значенням (нормативом). Типовою помилкою при використанні даного методу є застосування експертами частини застарілих нормативів. Застосування комп'ютеризованої системи дозволяє задавати нормативи, з якими будуть порівнювати коефіцієнти, що характеризують динаміку фінансового стану на етапі створення програмного модуля. Таким чином, достатньо один раз ввести в програмний комплекс еталони порівняння і комп'ютер буде в автоматичному режимі порівнювати одержувані значення саме з цими еталонами, а не із застарілими, як це може бути в процесі проведення експертизи традиційним способом.

Використовуються такі значення коефіцієнтів, що характеризують платоспроможність:

коефіцієнт абсолютної ліквідності - не менше 0,2;

коефіцієнт швидкої ліквідності - не менше 0,7;

коефіцієнт поточної ліквідності - не менше 1-1,5;

коефіцієнт забезпеченості власними коштами - не менше 0,1;

коефіцієнт забезпеченості зобов'язань боржника всіма його активами - не менше 1;

коефіцієнт забезпеченості зобов'язань боржника його оборотними активами - не повинно бути негативної динаміки у довгостроковому періоді;

величина чистих активів - не повинно бути від'ємного значення.

При цьому різні варіанти динаміки фінансового стану і значень коефіцієнтів можуть бути по-різному інтерпретовані, в залежності від взаємних співвідношень. У зв'язку з цим у програмний комплекс можна додати базу інтерпретацій, інформація з якої буде з'являтися у висновках залежно від співвідношення значень розрахованих коефіцієнтів, валюти балансу, динаміки фінансового стану і т.д. Таким чином, у тих чи інших випадках комп'ютер може сам підбирати необхідну інтерпретацію.

Поширеною помилкою при інтерпретації отриманих числових результатів термінами фінансового аналізу, формулюванні проміжних висновків щодо динаміки фінансового стану шляхом автоматизації експертного дослідження є формулювання висновків тільки на основі технічного розрахунку коефіцієнтів. При цьому дослідження є неповним, незрозумілим для учасників судочинства, що не володіють спеціальними знаннями у сфері економічного аналізу, а висновки необґрунтованими. У зв'язку з цим можна зробити висновок, що простої констатації розрахованих числових значень коефіцієнтів недостатньо для формулювання висновків щодо динаміки фінансового стану досліджуваного підприємства. Крім розрахунку числових значень коефіцієнтів експерт повинен розкрити економічний зміст відповідних процесів, дати інтерпретацію змін, що відбулися, термінами фінансового аналізу. Разом з тим, бажано уникати використання надмірно складної економічної і математичної лексики.

Комп'ютеризована система може інтерпретувати дані явища залежно від отриманих числових значень коефіцієнтів. Для цього можна використовувати

довідник із занесеним текстом інтерпретацій для різних комбінацій розрахованих коефіцієнтів.

Таким чином, використання у діяльності експерта-економіста програмних комплексів на основі комп'ютеризованих систем дозволяє уникнути значної кількості типових помилок, в основі яких переважно лежить людський фактор. Власне кажучи, усунення людського фактора за допомогою, автоматизованої системи призведе до значного поліпшення якості висновку експерта, а також до скорочення часу на проведення економічної експертизи [31].

Серед економічних злочинів, здійснених із застосуванням комп'ютерної техніки, більшість таких злочинів, як привласнення або розтрата, ухилення від сплати податків відбуваються з використанням систем автоматизованого ведення бухгалтерського обліку. Особливістю економічних злочинів з використанням комп'ютерних технологій і автоматизованої обробки інформації є те, що в них беруть участь не тільки матеріально-відповідальні особи, а й оператори і програмісти. На практиці зустрічаються випадки, коли в програмне забезпечення вводяться різні зміни, в результаті яких комп'ютер може постійно змінювати показники, що впливають на фінансові результати господарюючого суб'єкта. Крім того, можливі випадки, коли програміст з метою приховування слідів порушення виготовляє програми, які руйнуються через певний проміжок часу або за певних умов. Тому особливо важливою є розробка методів дослідження на основі даних, отриманих шляхом виявлення прихованої економічної інформації в комп'ютерах, а також використання комп'ютерних технологій при моделюванні умов, що призвели до виявлених даних (визначення можливих господарських операцій, виходячи з наявних даних з використанням чорнових записів і оперативних даних).

РОЗДІЛ 3

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

3.1. Методика економічної експертизи операцій фінансово-господарської діяльності підприємства

Методика економічної експертизи фінансово-господарської діяльності полягає у дослідженні, що базується на алгоритмі перевірки бухгалтерських документів за стадіями оформлення в обліку господарських операцій (рис. 3.1).

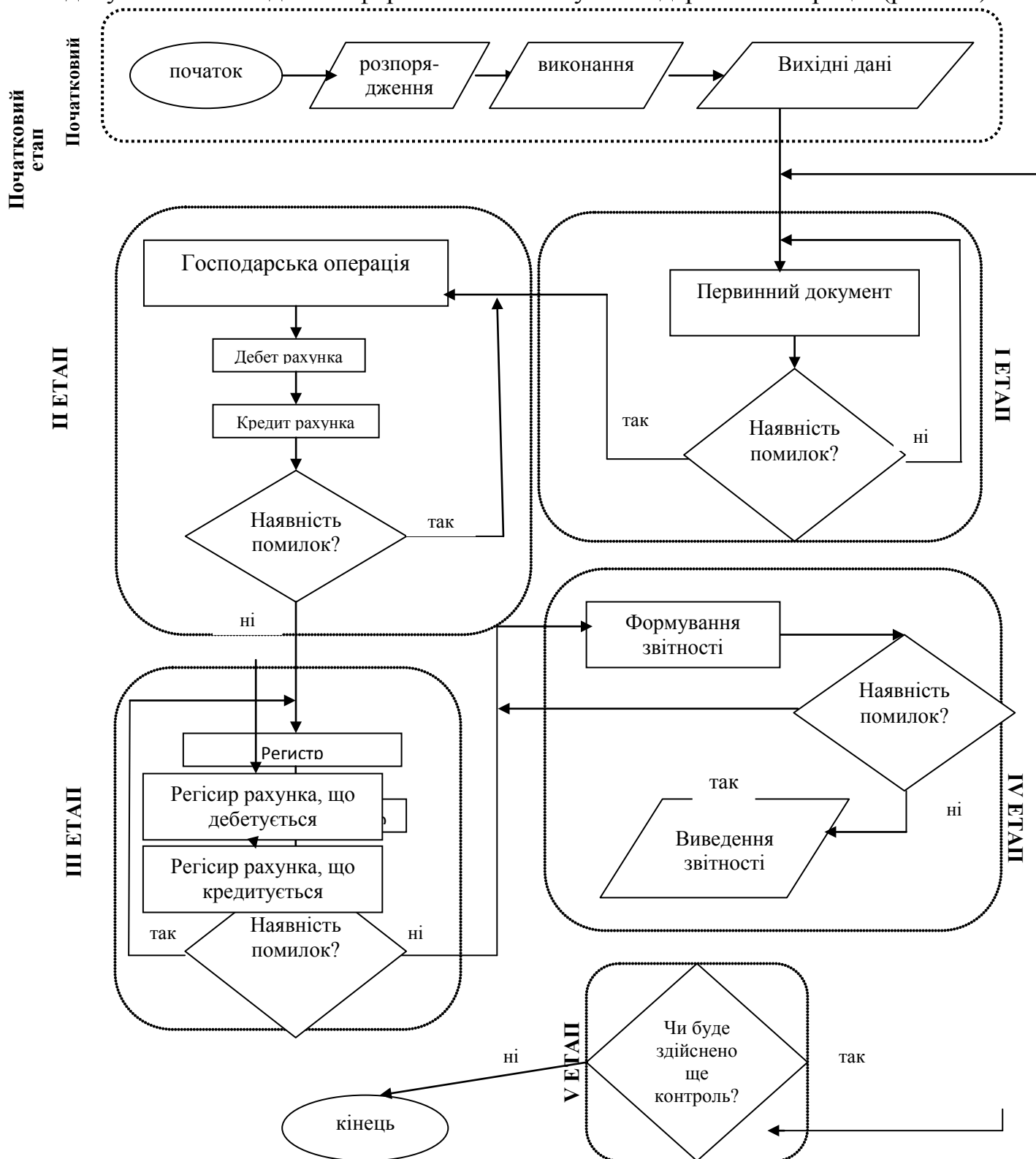

Рис. 3.1. Алгоритм перевірки бухгалтерських документів за стадіями оформлення в обліку господарських операцій

Особливістю даного алгоритму є:

по-перше, його циклічність, тобто перевірка буде здійснюватися до тих пір, поки експерт на питання «Чи буде здійснено ще контроль?» не дасть негативну відповідь;

по-друге, блок дій, що характеризує початковий етап, в алгоритмі може бути на будь-якому місці;

по-третє, процес перевірки за даним алгоритмом має як прямий наслідок (простежування результатів порушення у нижчестоящих блоках), так і зворотне - виявлення порушення на більш пізньому етапі сприяє проведенню дослідження даних попередніх етапів і виявлення осіб, причетних до операцій на кожному етапі .

Сутність початкового етапу полягає в тому, що на вчинення будь-якої господарської операції впливають дві особи - розпорядник і виконавець операції. Розпорядження на здійснення операції, як правило, дає або керівник підприємства, або керівник структурного підрозділу. Цей процес супроводжується діями цих осіб щодо формування вихідних даних.

Перший блок (I етап) характеризує процес формування первинної документації. Другий блок (II етап) відображає процес складання бухгалтерської проводки і кореспонденції рахунків. Третій блок (III етап) - формування регістрів бухгалтерського обліку за дебетом і кредитом кореспондуючих рахунків. Четвертий блок (IV етап) - формування даних фінансової звітності на основі регістрів бухгалтерського обліку. П'ятий блок (V етап) визначає циклічність схеми. На цьому етапі задається питання про продовження контрольних дій.

Кожному блоку операцій відповідають свої методи експертного дослідження, за допомогою яких експерт-економіст виявляє невідповідності і порушення облікової дисципліни. Так, при перевірці операцій з формування первинних документів застосовуються методи перевірки окремого облікового

документа за формою, за змістом (арифметична), на відповідність нормативним вимогам. При дослідженні операцій з формування фінансової звітності поряд з методами перевірки окремого облікового документа (форми фінансової звітності) можуть застосовуватися методи перевірки взаємопов'язаних документів, а також методи вивчення документів, що відображають однорідні операції.

За результатами контрольних дій, що здійснюються експертом в межах кожного блоку, виявляють порушення, виявлені на відповідному етапі обліку. Експерт-економіст повинен запропонувати заходи щодо усунення порушень облікової дисципліни, виявити умови, що їм сприяють, визначити зацікавлених осіб і розробити заходи і процедури щодо їх усунення та подальшого запобігання.

Економічна експертиза операцій з грошовими коштами

Грошові кошти є складовою оборотних активів підприємства і використовуються суб'єктом господарювання для здійснення різноманітної господарської діяльності: розрахунків з постачальниками та підрядниками; розрахунків з різних видів платежів; видачі заробітної плати працівникам; виконання кредитно-грошових операцій та інших фінансових зобов'язань.

Економічна експертиза операцій з грошовими коштами проводиться окремо від дослідження інших операцій економічного суб'єкта в таких випадках:

- коли на розгляд економічної експертизи поставлені питання, пов'язані з нестачею коштів або їх розкраданням в особливо великих розмірах;
- є порушення нормативних документів в області бухгалтерського обліку операцій з грошовими коштами, що послужили підставою завдання шкоди економічному суб'єкту;
- виявлені факти привласнення грошових коштів окремими працівниками підприємства (керівником, касиром, бухгалтером), що мають доступ до готівкових коштів.

Завданнями економічної експертизи операцій з грошовими коштами є:

- дослідження повноти, точності і своєчасності обліку грошових коштів, розрахункових операцій та канал їх руху;
- перевірка дотримання нормативно-правових актів, що регламентують касову і розрахунково-платіжну дисципліну;
- дослідження цільового використання грошових коштів і кредитів;
- встановлення суми завданих матеріальних збитків економічному суб'єкту;
- виявлення причин і умов вчинення виявлених правопорушень та розробка профілактичних заходів, спрямованих на збереження грошових коштів, правильне оформлення розрахункових документів, дотримання нормативних документів, підбір і розстановку кадрів на матеріально відповідальні посади та ін.

Об'єктами дослідження є:

- система нормативно-правових документів, що регламентують рух грошових коштів в касі і на рахунках в банку;
- касові та банківські операції;
- первинні і зведені документи;
- реєстри аналітичного і синтетичного обліку;
- нестача коштів, виявлена в процесі проведення внутрішнього контролю, ревізії, аудиторської перевірки;
- обґрунтованість встановлення факту матеріального збитку і відповідальних за його нанесення осіб.

Джерелами інформації для дослідження операцій в касі і на рахунках в банку є:

- 1) нормативні правові акти України;
- 2) внутрішні нормативні акти;
- 3) первинні документи та реєстри бухгалтерського обліку і фінансової звітності;
- 4) акти ревізій і внутрішніх перевірок розрахунково-касових і банківських операцій;

- 5) договори про матеріальну відповідальність працівників;
- 6) інформація правоохоронних і контролюючих органів.

Порядок ведення касових і банківських операцій регулюють такі основні нормативні документи:

- Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні затверджене постановою Правління Національного банку України 29.12.2017 р. № 148;

- Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті: Постанова Правління НБУ від 21 січня 2004 р. № 22 в редакції від 21.12.2017 р.;

- Закон України «Про обіг векселів в Україні» від 05.04.2001р. №2374 в редакції від 19.07.2017 р.;

- Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку затверджене наказом Міністерства фінансів України 25.05.1995 р. № 88 в редакції від 26.05.2017 р.

Для дослідження операцій з грошовими коштами в касі і на рахунках в банку використовують такі документи:

1) первинну документацію, що підтверджує факт здійснення касових операцій та операцій на рахунках в банку;

2) записи в регістрах синтетичного та аналітичного обліку, Головній книзі, фінансова звітність, картки аналітичного обліку за рахунком 37 «Розрахунки з різними дебіторами» та за субрахунком 685 «Розрахунки з різними кредиторами»;

3) нестача коштів, відображена в облікових даних, виявлених в процесі внутрішнього контролю та аудиторською перевіркою, а також проведеною документальною ревізією;

4) матеріали, що підтверджують розмір збитку, заподіяного економічному суб'єкту.

При експертизі касових операцій використовують такі первинні документи:

- прибутковий касовий ордер, що використовується для оформлення надходження готівки в касу;
- видатковий касовий ордер, що застосовується для оформлення видачі готівки з каси;
- журнал реєстрації прибуткових і видаткових касових ордерів, що застосовується для реєстрації прибуткових і видаткових касових ордерів;
- касова книга, що застосовується для обліку надходження і видачі грошей.

Банківські операції оформляються такими основними документами:

- заява про відкриття поточного рахунку;
- картка із зразками підписів;
- документ про державну реєстрацію юридичної особи;
- заяву на переказ готівки - оформляється при внесенні платником готівкових коштів на поточний рахунок;
- платіжне доручення - письмове доручення банку власнику рахунка провести списання грошових коштів у зазначеній сумі одержувачу;
- платіжна вимога - вимога постачальника до покупця оплатити згідно із направленими в банк, що його обслуговує, документами вартість продукції, робіт, послуг;
- виписка банку - основний документ, на основі якого бухгалтер складає кореспонденцію про рух грошових коштів на поточному рахунку підприємства;
- вексель - документ, що є різновидом боргового зобов'язання, що дає право власнику вимагати сплати зазначеної у векселі суми після закінчення терміну його дії;
- чек - цінний папір, що містить нічим не обумовлене розпорядження чекодавця банку здійснити платіж зазначеної в ній суми чекодержателю;
- акредитив - договір, що містить зобов'язання банку-емітента, за яким цей банк за дорученням клієнта (заявника акредитива) або від свого імені проти документів, які відповідають умовам акредитива, зобов'язаний виконати платіж

на користь бенефіціара або доручає іншому (виконуючому) банку здійснити цей платіж.

До реєстрів синтетичного і аналітичного обліку відносять картки аналітичного обліку, Журнал 1 за кредитом рахунків 30 «Готівка», 31 «Рахунки в банках», 33 «Інші кошти», Відомість 1.1 за дебетом рахунку 30 «Готівка», Відомість 1.2 за дебетом рахунку 31 «Рахунки в банках», відомість 1.3 за дебетом рахунку 33 «Інші кошти»

Результати ревізій і перевірок касових операцій можуть міститися в матеріалах фіскальних органів, які перевіряли повноту обліку грошових коштів і касової дисципліни в процесі податкових перевірок.

При проведенні економічної експертизи грошових коштів у касі і на рахунках в банку використовують такі методичні прийоми дослідження:

- розрахунково-аналітичні (економічний аналіз, прийоми порівняння, метод групувань і факторного аналізу, арифметичні та статистичні розрахунки та ін.
- документальні прийоми перевірки окремого облікового документа (нормативна, арифметична перевірка та ін.;
- дослідження взаємопов'язаних документів (зустрічна перевірка, взаємний контроль).

Звірці підлягають облікові записи розрахункових операцій в документах підприємства та інших підприємств, які з ним взаємодіють, а також результати аналізу актів звірки взаєморозрахунків, письмових претензій, позовних заяв та ін.

Методичні прийоми узагальнення і реалізації матеріалів економічної експертизи включають:

- групування попередніх результатів експертизи;
- хронологічне систематизування отриманих даних;
- аналітичне групування доказів;
- узагальнення результатів дослідження та складання висновку;
- розробку і реалізацію пропозицій щодо профілактики правопорушень.

Економічна експертиза операцій з виробничими запасами

Завданнями економічної експертизи операцій з виробничими запасами є активний вплив на усунення порушень, пов'язаних з їх рухом, нейтралізація фактів привласнення, нестачі і завищення виробничих витрат.

До об'єктів експертного дослідження операцій з виробничими запасами відносяться:

- приймання виробничих запасів від постачальників за кількістю та якістю, їх внутрішнє переміщення між цехами, складами, виробництвами і матеріально відповідальними особами. При цьому економічна експертиза досліджує своєчасність і повноту оприбуткування матеріальних цінностей, відповідність їх за якістю супровідним і прибутковим документам, які складаються матеріально відповідальними особами;

- зберігання матеріальних цінностей і закріплення матеріальної відповідальності досліджується на основі даних бухгалтерського обліку з позиції стану складського господарства та збереження виробничих запасів. Закріплення матеріальної відповідальності за конкретними особами перевіряється в процесі дослідження договорів про матеріальну відповідальність, укладених між керівництвом підприємства і конкретним працівником;

- добові норми витрат матеріалів на виробництво і їх дотримання перевіряються на предмет обґрунтованості затверджених норм і їх застосування в облікових документах (лімітно-забірних картах, відомостях);

- брак і псування матеріальних цінностей і тари досліджуються для встановлення причини виникнення нестачі, розміру невиробничих витрат і осіб, відповідальних за заподіяну шкоду;

- МШП, їх використання і збереження перевіряються для встановлення підстави їх придбання, оцінки, нарахування зносу, а також законності списання, виявлення фактів халатності, нестачі або присвоєння цінностей, встановлення осіб, відповідальних за заподіяну шкоду;

- первинна документація з обліку виробничих запасів досліджується в частині достовірності відображених в них господарських операцій суб'єкта господарювання;

- бухгалтерський облік виробничих запасів і фінансова звітність вивчаються в частині їх достовірності, закріплення матеріальної відповідальності, здійснення контролю за господарськими операціями, пов'язаними з прийманням і витрачанням сировини і матеріалів;

- нестача цінностей і завдані збитки, виявлені ревізією, їх обґрунтованість і відповідальні особи. Узагальнюються результати дослідження інших об'єктів, вивчаються причини збитків, підтверджується їх розмір і відповідність даним бухгалтерського обліку, правильність визначення матеріально відповідальних осіб, які допустили порушення в обліковому процесі, і розмір відшкодування завданих збитків.

Джерела інформації для дослідження операцій з виробничими запасами:

- 1) нормативні правові акти України;
- 2) первинні документи та реєстри бухгалтерського обліку та фінансової звітності;
- 3) необлікова інформація (накази, договори, акти та ін.).

До нормативних правових актів відносяться:

- Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку затверджене наказом Міністерства фінансів України 25.05.1995 р. № 88 в редакції від 26.05.2017 р.

- Положення (стандарт) бухгалтерського обліку «Запаси» затверджений наказом Міністерства фінансів України від 20.10.99 р. № 246 в редакції від 01.01.2015 р.

- Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань затверджене наказом Міністерства фінансів України 02.09.2014 р. № 879 в редакції від 18.11.2016 р.

Первинні документи, якими оформляються основні операції з виробничими запасами:

- прибутковий ордер виписується матеріально відповідальною особою в одному примірнику для оформлення матеріалів, що надійшли на склад;
- акт про приймання матеріалів складається, коли при прийманні виробничих запасів виявлені розбіжності з даними супровідних документів за номенклатурою, кількістю, якістю;
- акт-вимога на заміну (додатковий відпуск) матеріалів призначена для оформлення відпуску матеріалів в цех понад встановлений ліміт;
- накладна-вимога на відпуск (внутрішнє переміщення) матеріалів оформляється при переміщенні товарів всередині підприємства;
- лімітно-забірні картки призначаються для обліку видачі матеріалів цехам в межах встановленого ліміту і повернення їх на склад при неповному використанні;
- картка складського обліку матеріалів.

До реєстрів синтетичного та аналітичного обліку відносяться: розділ III Журналу 5 та 5-А за кредитом рахунків 20, 22 та інших, розділ IV Журналу 5 і Журналу 5 А «Аналітичні дані до рахунку 28 «Товари», Відомість 5.1 аналітичного обліку запасів.

Необлікова інформація міститься в наказах, розпорядженнях, постановках керівника; актах ревізій і перевірок товарно-матеріальних цінностей; матеріалах інвентаризації; договорах поставки, оренди; рекламациях, претензіях, відомостях розрахунку норм природних втрат; договорах про повну матеріальну відповідальність; поясненнях матеріально відповідальних осіб за фактом недостачі (надлишків) матеріальних цінностей; довідках лабораторних досліджень матеріалів і продукції; матеріалах кримінальної справи та ін.

При вивченні нормативно-довідкової інформації експерт-економіст перевіряє дотримання трудового законодавства, наявність укладених договорів про повну матеріальну відповідальність, наявність підписів відповідальних за матеріальні цінності осіб, дотримання вимог нормативних правових актів про терміни і порядок проведення інвентаризації, вимог щодо оформлення

первинних облікових документів, результативність внутрішнього контролю за веденням бухгалтерського обліку і складанням фінансової звітності.

При проведенні економічної експертизи виробничих запасів застосовують такі методичні прийоми дослідження:

- розрахунково-аналітичні (економічний аналіз, економіко-математичні прийоми, арифметичні та статистичні розрахунки та ін.);

- документальні прийоми перевірки, включаючи перерахунок, перевірку бухгалтерських документів (нормативну, арифметичну, зустрічну, взаємний контроль документів), усне опитування, контрольно-вибіркову звірку, інспектування та ін.

При проведенні дослідження операцій з виробничими запасами необхідно використовувати можливості інших видів експертиз, наприклад результати товарознавчих експертиз щодо якості сировини та матеріалів, технологічних експертиз - в частині технологічного процесу готової продукції, відповідності випущеної продукції і сировини, що використовується при її виробництві, а також почеркознавчих судових експертиз для дослідження рукописних текстів, почерку, підписів матеріально відповідальних осіб.

Особливістю економічної експертизи є використання результатів фактичної перевірки (проведеної методами інвентаризації, контрольних обмірів, контрольного запуску сировини і матеріалів у виробництво, лабораторного аналізу, контрольних закупівель, огляду і обстеження, отримання пояснень матеріально відповідальних осіб, запитів щодо реального змісту здійснених господарських операцій). Це зумовлено тим, що ефективне і всебічне дослідження обліково-економічних даних можливе лише при перевірці відповідності змісту документів господарським операціям з виробничими запасами, які реально відбулися.

Експертне дослідження операцій з праці та заробітної плати

Завданням економічної експертизи з питань праці і заробітної плати є дослідження законності операцій з нарахування і виплати заробітної плати, обчислення різних видів податків.

У процесі експертного дослідження встановлюються порушення трудового законодавства, нормативних актів з питань праці, розмір збитку від правопорушень, раціональність використання трудових ресурсів та системи оплати праці. Особливістю дослідження є те, що у порушеннях поряд з працівниками бухгалтерії можуть брати участь працівники інших відділів (підрозділів) підприємства, а також сторонні особи, які отримують на своє ім'я необґрунтовано нараховані грошові суми.

Об'єктами дослідження економічної експертизи праці і заробітної плати є:

- трудові ресурси, їх планування і використання - досліджується вплив порушення трудового законодавства на результати трудової діяльності. Наприклад, недотримання будівельних норм і правил при виконанні будівельних робіт може свідчити про зловживання за рахунок застосування завищених коефіцієнтів на окремі види робіт і умов, в яких вони виконуються;

- система оплати праці та преміювання - передбачається аналіз причин преміювання та встановлення законності оплати праці нештатних і штатних працівників, дослідження бухгалтерських та інших документів (актів приймання, нарядів та ін.), що підтверджують виконання робіт за кількістю і якістю, а також обґрунтованість застосування розцінок при оплаті їх результатів;

- стан трудової дисципліни і дотримання законодавства про працю - вивчається стан обліку і використання робочого часу працівниками, відповідність працівників займаній посаді. Наприклад, прийняття на посаду, пов'язану з матеріальною відповідальністю, без оформлення договору про повну (колективну) матеріальну відповідальність ускладнює залучення до юридичної відповідальності при наявності нестачі, псування, розкрадання матеріальних цінностей. Суміщення посади бухгалтера і касира в одній особі порушує розподіл обліково-контрольних функцій і створює умови для зловживань та розкрадань;

- кошти соцстрахування і їх використання - досліджуються в якості об'єктів експертизи у випадках завищення оплати листків непрацездатності внаслідок неправильного визначення середньомісячної зарплати, кількості невідпрацьованих робочих днів та ін.;

- розрахунки з оплати праці - перевіряються для встановлення розміру матеріальної шкоди, заподіяної в результаті порушення вимог нормативних актів або навмисних зловживань посадових осіб з метою привласнення грошових коштів. Так, відсутність належного контролю за депонованою заробітної платою створює для працівників бухгалтерії і касира умови для її розкрадання;

- первинна документація з обліку праці і заробітної плати - досліджується з метою виявлення недоброякісних і підроблених документів для їх використання при обґрунтуванні розміру завданих збитків.

- бухгалтерський облік праці та заробітної плати - вивчається з метою виявлення фактів навмисного завищення заробітної плати, приписок обсягів і умов виконаних робіт;

- завдані збитки від правопорушень у сфері оплати праці, виявлені документальною ревізією, обґрунтованість визначення розміру збитку і відповідальні за нього матеріально відповідальні особи.

Джерелами інформації для дослідження операцій з праці та заробітної плати є:

- 1) нормативно-правові акти України;
- 2) локальні (внутрішні) нормативні акти;
- 3) первинні документи та реєстри бухгалтерського обліку і фінансова звітність;
- 4) акти ревізій і перевірок операцій з праці та заробітної плати;
- 5) інформація правоохоронних органів.

До нормативних правових актів відносяться:

- Кодекс законів про працю України затверджений Законом № 322-VIII від 10.12.71 р. в редакції від 02.12.2017 р.;

- Податковий кодекс України від 2.12.2010 р. № 2755-VI в редакції від 01.01.2018 р.;

- Закон України «Про оплату праці» від 24.03.1995 р. № 108/95-ВР в редакції від 01.01.2017 р.;

- Закон України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 8.07.2010 р. № 2464-VI в редакції від 01.01.2018 р.;

- Наказ Міністерства статистики України Про затвердження типових форм первинного обліку особового складу від 27.10.95 р. № 277 в редакції від 01.01.2009 р.;

- Інструкція зі статистики заробітної плати затверджена Наказом Держкомстату України 13.01.2004 р. № 5 в редакції від 13.01.2004 р.

До внутрішніх нормативних правових документів, що встановлюються роботодавцем відносяться локальні нормативні акти, колективний договір, угоди.

Експертиза праці та її оплати проводиться на підставі таких первинних документів:

- наказ (розпорядження) про прийняття на роботу, на підставі якого у відділі кадрів заповнюється особова картка працівника, робиться відмітка в його трудовій книжці;

- особова картка працівника складається у відділі кадрів і містить інформацію про місце проживання, про освіту, про кваліфікацію за дипломом, трудовий стаж, сімейний стан та ін.;

- наказ (розпорядження) про надання відпустки є підставою для оформлення всіх видів відпусток, що надаються працівникові відповідно до законодавства України;

- наказ (розпорядження) про припинення трудового договору (контракту) містить інформацію про причини і час звільнення працівника, розрахунок з ним по заробітній платі;

- таблиць обліку використання робочого часу включає дані про конкретне місце роботи працівника (підрозділ, цех), його табельний номер, відпрацьовані дні, професію, оклад, нарахування зарплати;

- розрахунково-платіжна відомість працівника (розрахунковий листок);

- розрахунково-платіжна відомість (зведена) використовується бухгалтерією для розрахунків з персоналом з оплати праці і містить інформацію про табельний номер, займані посади, суми нарахувань, утримань і виплачені суми зарплати;

- колективний договір;

- Положення про оплату праці;

- Положення про преміювання, тощо.

Залежно від особливостей виробництва, системи оплати праці застосовуються такі форми первинних документів:

- наряд-лист на відрядні роботи, в якому відображаються дані про заданий та виконаний обсяг робіт, початок та закінчення терміну їх виконання, наводяться дані про кількість відпрацьованих годин та заробітну плату тощо;

- маршрутна карта, зазвичай, застосовується в серійних виробництвах у випадках, коли деталі проходять обробку окремими партіями;

- звіт про виготовлену продукцію (виконану роботу) застосовують для узагальнення виробленої продукції і нарахування заробітної плати працівнику або бригаді при виконанні різних технологічних операцій, що періодично повторюються;

- рапорт про виробіток (змінний рапорт);

- листок простою.

Регістри синтетичного і аналітичного обліку включають розрахункову відомість, розділ III Журналу 5 за кредитом рахунків 66 «Розрахунки за виплатами працівникам», 65 «Розрахунки за страхуванням» та ін.

При проведенні економічної експертизи застосовуються такі методичні прийоми:

- розрахунково-аналітичні (економічний аналіз, арифметичні та статистичні розрахунки, економіко-математичні розрахунки;
- документальні (нормативно-правове регулювання, інформаційне моделювання, дослідження окремих і взаємопов'язаних бухгалтерських документів та ін.).

Методичні прийоми узагальнення і реалізації матеріалів судової економічної експертизи включають:

- групування попередніх результатів експертизи;
- хронологічна систематизація отриманих даних;
- узагальнення результатів дослідження та складання висновку;
- розробка і реалізація пропозицій щодо профілактики правопорушень.

Економічна експертиза операцій з формування фінансових результатів і використання прибутку

Фінансовий результат є найважливішим показником діяльності суб'єкта господарювання, що відображає зміну вартості його власного капіталу за звітний період в результаті виробничо-комерційної діяльності.

В результаті фіксації в бухгалтерському обліку фінансово-господарських операцій відповідальна особа може навмисне або помилково викривити дані бухгалтерського обліку, в результаті чого викривляються і фінансові результати підприємства.

Економічна експертиза фінансових результатів може здійснюватися з різних питань, поставлених на розгляд експерта-економіста, які пов'язані з перевіркою законності фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання, формування витрат і доходів за видами, чистого прибутку, виплати дивідендів тощо.

Мета економічної експертизи операцій з формування фінансових результатів і використання прибутку - формування думки експерта-економіста про достовірність кінцевого фінансового результату, законність формування фінансового результату і його основних елементів (доходів і витрат).

Завданням економічної експертизи є перевірка правильності та законності:

- формування фінансового результату від реалізації продукції (робіт, послуг), продажу товарів, основних засобів та інших активів;
- обліку позареалізаційних доходів і витрат;
- обліку використання прибутку.

Об'єктами економічної експертизи фінансових результатів є:

- виконання показників виробництва, реалізації і собівартості реалізованої продукції, реалізації товарів, витрат і доходів підприємства;
- дисципліна поставок за обсягами, термінами, асортиментом та якістю продукції, товарів, виконаних робіт, наданих послуг;
- калькулювання собівартості продукції або ціноутворення, дотримання норм, нормативів, кошторисів витрат;
- незавершене виробництво, його залишки і комплектність;
- витрати на БМР;
- збереження продукції або товарів при транспортуванні, виробництві і реалізації;
- прибуток (збиток), що є кінцевим фінансовим результатом за звітний період;
- інші витрати і доходи підприємства;
- облік операцій з формування доходів і витрат, фінансового результату та його використання;
- нестача продукції, брак, приписки і розмір заподіяної шкоди, їх обґрунтованість, відповідальні особи;
- чистий прибуток і дивідендна політика та ін.

Джерелами інформації для дослідження операцій з фінансовими результатами є:

- нормативно-правові акти України;
- первинні документи, реєстри бухгалтерського обліку та бухгалтерської форми фінансової звітності;

- планова інформація;
- необлікова інформація (накази, договори та ін.).

До нормативно-правових актів України, що використовуються під час проведення економічної експертизи відносять:

- Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV в редакції від 06.11.2017 р.;
- Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI в редакції від 01.01.2018 р.;
- НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» затверджене наказом Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73 в редакції від 14.03.2017 р.;
- П(С)БО 16 «Витрати» затверджене наказом Міністерства фінансів України 31.12.99 р. № 318 в редакції від 09.08.2013 р.;
- П(С)БО 15 «Дохід» затверджене наказом Міністерства фінансів України 29.11.99 р. № 290 в редакції від 09.08.2013 р.

До первинних документів, якими оформляються основні операції з фінансовими результатами, відносяться документи, пов'язані з доходами і витратами: накладні; рахунки-фактури; авансові звіти; виписки банку; розрахунково-платіжні відомості.

Синтетичний облік фінансових результатів ведуть в Журналі 6 «Облік доходів і результатів діяльності» за кредитом рахунків 70 «Доходи від реалізації», 71 «Інший операційний дохід», 72 «Дохід від участі в капіталі», 73 «Інші фінансові доходи», 74 «Інші доходи», 79 «Фінансові результати» та в II розділі даного журналу «Аналітичні дані про доходи». Після закінчення звітного періоду на підставі Журналу 6 складають Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід).

Крім того, при проведенні економічної експертизи операцій з формування фінансових результатів використовують бізнес-план підприємства, кошториси, проектні завдання, норми витрат окремих видів ресурсів.

Необлікова інформація включає різні документи, що регулюють господарську діяльність суб'єкта господарювання:

- господарсько-правові документи (договори, угоди, рекламації);
- рішеннях загальних зборів (трудового колективу, акціонерів);
- накази і розпорядження керівника;
- рішення вищестоящих організацій;
- акти перевірок фіскальних органів і результати аудиторських перевірок;
- статут підприємства, де фіксуються загальні положення розподілу і

використання прибутку та ін.

При експертному дослідженні операцій, пов'язаних з фінансовими результатами використовуються такі методичні прийоми:

- розрахунково-аналітичні прийоми (економічний аналіз, статистичні та арифметичні розрахунки);
- документальні прийоми перевірки, включаючи перевірку бухгалтерських документів (формальну, нормативну, арифметичну);
- зустрічна перевірка взаємопов'язаних документів;
- взаємний контроль.

Крім того експерт-економіст може використовувати результати опитування і інформацію, що міститься в офіційних запитах в інші організації.

3.2. Методика податкової експертизи

Податкові відрахування формують основну частину дохідної частини бюджету України. Однак бюджет недоотримує значні суми грошових коштів в зв'язку з тим, що ухилення від сплати податків носить масовий характер. Відповідальність за умисне ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) встановлена ст. 212 Кримінального кодексу України. Для притягнення винних до відповідальності та відшкодування шкоди, при розслідуванні податкових злочинів часто вдаються до судової податкової експертизи, яка є одним із напрямків судової економічної експертизи.

Податкова експертиза може мати й непроцесуальний характер, коли її замовником є власник підприємства і проводиться вона з метою спростування або підтвердження законності проведення податкових операцій. Часто податкова експертиза дає можливість власникам бізнесу провести аналіз діяльності та оптимізувати сплату податків. За результатами експертизи податкової звітності незалежний експерт-економіст складає висновок про відповідність податкової політики підприємства законодавству України.

Основним завданням податкової експертизи є встановлення завідомо неправдивих відомостей при виявленні податкових злочинів.

Предметом податкової експертизи є елементи системи оподаткування, а її об'єктом - документи податкового обліку, у яких відображені обліково-податкові показники, а також податкова звітність платника податків.

Для різних податків можливість ухилення від їх сплати різна і залежить від механізму визначення платників, ставок і об'єктів оподаткування. Зацікавленість в ухиленні від сплати податку менша, якщо платник податку і носій податкового тягаря не збігаються (непрямі податки). Складніше ухилятися від сплати податків, ставки за якими визначені у твердих сумах, а не в процентах до вартісного обсягу. Універсальні процентні ставки зменшують можливості для ухилення від їх сплати на відміну від диференційованих ставок за різними групами товарів чи платників і прогресивних ставок, які залежать

від обсягу доходу. Якщо об'єкт оподаткування визначається у кількісних показниках (у фізичному вимірі), то ухилитися від оподаткування досить важко. Якщо ж об'єкт оподаткування визначається у вартісному виразі, то що складніший механізм підрахунку, то легше ухилитись від цього податку. Найважче ухилитись від сплати прямих податків, об'єктом оподаткування яких є земля, рухоме або нерухоме майно, які приховати неможливо (податок на землю, фіксований сільськогосподарський податок, податок з власників транспортних засобів). В наступну групу входять непрямі податки [50].

Податкові злочини класифікуються за двома критеріями - за видом податку та за способом скоєння злочину. Ці два критерії взаємопов'язані - спосіб вчинення злочину направлений на ухилення від сплати конкретних видів податків, в свою чергу, правила обчислення податку і відображення об'єктів оподаткування зумовлюють спосіб вчинення злочину.

До способів вчинення злочину відноситься зокрема приховування об'єкта оподаткування. Об'єкт оподаткування у платника податку фактично існує, але він не декларується, не згадується у документах, пов'язаних з обчисленням і сплатою податку або, які подаються до податкових чи інших контролюючих органів, а тому жодні податки на такі об'єкти не нараховуються і не сплачуються. При заниженні об'єкта оподаткування відбувається часткове ухилення платника від сплати податків. Наприклад, заниження прибутку як об'єкта оподаткування досягається внаслідок незаконного завищення валових витрат, у т.ч. шляхом укладання псевдоугод з фіктивними підприємствами.

Податкова експертиза, як правило, проводиться за кількома видами податків одночасно, і перелік цих податків залежить від способу вчинення злочину. Наприклад, підприємство приховало частину виручки від реалізації, таким чином, воно одночасно ухилилося від сплати податку на прибуток і ПДВ (якщо підприємство перебуває на загальній системі оподаткування). В цьому випадку експерт-економіст буде встановлювати суму невизначених сум як податку на прибуток, так і ПДВ.

Поділ експертних методик за способами скоєння злочинів має суттєвий недолік порівняно з розподілом експертних методик за видами податків. Кількість видів податків обмежена і чітко визначена у Податковому кодексі, на відміну від способів скоєння злочину. Крім того, способи ухилення від сплати податків постійно трансформуються. У зв'язку з цим перелік експертних методик за видами податків має більш чіткий і постійний склад.

Тому в якості підстави для поділу експертних методик при розслідуванні податкових злочинів доцільно використовувати вид податку, несплаченого платником. За кожним видом податків вивчають способи ухилення від його сплати, які найчастіше зустрічаються. Від способу ухилення від сплати податку залежить перелік підзавдань, які експерт-економіст повинен розв'язати, щоб встановити суму невизначеного (а, отже, й несплаченого) податку і склад об'єктів дослідження. Вирішення кожного окремого підзавдання визначається кількісними і якісними характеристиками наданих на експертизу об'єктів.

Структура змісту експертної методики включає такі елементи:

- 1) експертні завдання, які вирішуються за допомогою даної методики;
- 2) об'єкти дослідження;
- 3) методи дослідження;
- 4) коротка характеристика етапів дослідження;
- 5) перелік нормативно-правових актів, які необхідні для встановлення суми невизначеного податку;
- 6) приблизний перелік питань, що ставляться експерту-економісту.

Податкові експертизи найчастіше призначаються для дослідження правопорушень, пов'язаних з ухиленням від сплати ПДВ. Оскільки ставки ПДВ визначені у процентах до вартісного обсягу, то це дає можливість за допомогою заниження обсягів реалізації або завищення обсягів придбання товарів зменшувати надходження до бюджету.

Розглянемо основні етапи цієї методики.

1. Виділення типових способів вчинення податкових злочинів.

Ухилення від сплати ПДВ здійснюється або шляхом неподання податкової декларації, або шляхом включення у податкову декларацію і документи, що є підставою для обчислення і сплати ПДВ, завідомо неправдивих відомостей.

Неподання податкової декларації в більшості випадків відбувається тоді, коли на підприємстві або в підприємця відсутній бухгалтерський і податковий облік; приховується вид діяльності, оподатковуваний ПДВ; підприємство, що перебувало на спрощеній системі оподаткування, не перейшло на загальну систему (при перевищенні встановленого обсягу доходу, при провадженні видів діяльності, які не дають права на застосування спрощеної системи, тощо); - підприємство застосовує право на звільнення від оподаткування операцій при фактичній відсутності такого права тощо.

Внесення неправдивих відомостей до податкових декларацій та інших документів направлене на зменшення суми ПДВ, що підлягає сплаті в бюджет шляхом заниження податкової бази та (або) завищення суми податкового відшкодування.

Заниження податкової бази здійснюється шляхом невідображення в обліку операцій з реалізації товарів (робіт, послуг), майнових прав. Завищення податкового відшкодування відбувається при відображенні в обліку фіктивного придбання товарів (робіт, послуг), як правило, у «підставних» фірм (які не здійснюють фінансово-господарську діяльність).

2. Визначення типових експертних ситуацій.

При провадженні судової податкової експертизи у кримінальній справі про ухилення від сплати ПДВ, на початковому етапі можуть виникнути кілька експертних ситуацій:

Перша експертна ситуація. У матеріалах кримінальної справи відсутня інформація про конкретні операції, невідображення (викривлення) яких призвело до несплати ПДВ в бюджет. В цій ситуації експерту-економісту потрібно дослідити всю фінансово-господарську діяльність підприємства за певний період, виділити операції, які були об'єктом оподаткування і вплинули

на розрахунок податкового відшкодування, розрахувати суму ПДВ, що підлягає сплаті в бюджет.

Така експертна ситуація, як правило, виникає у випадках:

- підприємство здійснювало діяльність, що оподатковується ПДВ, проте податок не визначало і не подавало податковій декларації, або подавало «нульові» декларації;

- підприємство здавало викривлені ненульові декларації, але слідство не встановило конкретні операції, в результаті викривлення яких відбулося ухилення від сплати ПДВ;

- сума ПДВ була викривлена безпосередньо у податковій звітності на етапі її заповнення.

Друга експертна ситуація. Подання недостовірної інформації про операції з реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), основних засобів, що призвело до того, що ці операції не були включені в податкову базу з ПДВ.

Третя експертна ситуація. Подання недостовірної інформації про операції з придбання товарів (робіт, послуг), що призвело до незаконного відшкодування ПДВ.

Найбільш популярною схемою незаконного відшкодування ПДВ є проведення безтоварних операцій через фіктивні підприємства за підробленою фінансово-господарською документацією. Сутність цієї схеми відшкодування ПДВ полягає у створенні мережі суб'єктів господарювання з ознаками фіктивності, діяльність яких спрямована на безпідставне формування податкового кредиту з ПДВ для реальних підприємств шляхом проведення ряду безтоварних операцій. Службові особи цих підприємств, заповнюючи декларації з ПДВ, вносять до них завідомо неправдиві відомості про податковий кредит з ПДВ та заявляють до відшкодування з бюджету.

На всіх етапах функціонування цієї схеми підробляють документи з подальшим відображенням у них недостовірних відомостей [89].

Четверта експертна ситуація. Несплата ПДВ до бюджету, при виділенні суми ПДВ у рахунках-фактурах підприємства, яке не є платником ПДВ.

3. Формування в рамках кожної експертної ситуації переліку експертних підзавдань (таблиця 3.1) [30].

При проведенні податкової експертизи експерт-економіст має виявити завідомо неправдиві відомості у структурних елементах оподаткування: об'єкт оподаткування, податкова база, податковий період, податкові пільги, порядок обчислення податку, порядок і термін сплати податків.

Перед експертом-економістом ставляться два блоки питань:

Перший блок питань стосується структурних елементів оподаткування досліджуваного податку:

1. Хто допустив викривлення даних у податковому обліку та в податковій звітності?
2. Які об'єкти оподаткування не відображені в документах податкового обліку та звітності?
3. В результаті порушення норми яких статей податкового законодавства відбулося заниження податкової бази?
4. До якого податкового періоду повинні були бути обчислені платником податків види податків і в якому обсязі?
5. Чи правильно застосовані податкові ставки?
6. Чи обґрунтовано застосовані належні податкові пільги?
7. Які порушення допущені при обчисленні суми податку?

Таблиця 3.1

Обумовленість підзавдань судової податкової експертизи способом ухилення від сплати ПДВ

Експертна ситуація	Експертні підзавдання	Спосіб вчинення злочину	
		Подання декларації з перекрученими відомостями	Неподання декларації або подання «нульової» декларації
1	2	3	4
У матеріалах кримінальної справи відсутня інформація про конкретні операції, невідображення (викривлення) яких призвело до несплати в бюджет ПДВ	<ol style="list-style-type: none"> 1. Проаналізувати матеріали кримінальної справи з метою визначення порядку оподаткування платника податків. 2. З усіх здійснених підприємством операцій виділити ті, які є об'єктом оподаткування ПДВ, і визначити за такими операціями суму ПДВ. 3. Встановити суму податкових відрахувань. 4. Розрахувати суму ПДВ, що підлягає сплаті в бюджет. 5. Визначити різницю між встановленою сумою ПДВ і сумою ПДВ, відображеною платником податків в деклараціях (у випадку їх подання). 	Заниження податкових зобов'язань безпосередньо в податковій декларації.	<ul style="list-style-type: none"> - незнання фінансового і податкового обліку; - приховування операцій, які є об'єктом оподаткування ПДВ; - застосування спрощеної системи оподаткування при втраті права перебування на такій системі; - застосування звільнення операцій від оподаткування при фактичній відсутності такого права.
Невключення вартості реалізованих товарів (робіт, послуг), майнових прав у податкову базу з ПДВ.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Проаналізувати матеріали кримінальної справи з метою встановлення часових і вартісних характеристик операцій з реалізації товарів (робіт, послуг), майнових прав, зазначених особою, що призначила експертизу. 2. Встановити: а) чи дійсно платник податків не відобразив у податковій декларації операції з реалізації; б) суму, на яку був викривлений ПДВ. 	Невідображення операцій з реалізації товарів (робіт, послуг), майнових прав.	

Продовження таблиці 3.1

1	2	3	4
Фіктивне придбання товарів (робіт, послуг), майнових прав.	1. Проаналізувати матеріали кримінальної справи з метою встановлення часових і вартісних характеристик операцій з придбання товарів (робіт, послуг), майнових прав, зазначених особою, що призначила експертизу. 2. Встановити: а) чи дійсно платник податків врахував податкове вирахування з фіктивних операцій в податковій декларації; б) суму, на яку був викривлений ПДВ.	Відображення фіктивних операцій з придбання товарів (робіт, послуг), майнових прав.	
Несплата ПДВ в бюджет підприємствами, які фактично не є платниками ПДВ, при виділенні суми ПДВ в рахунках-фактурах.	Підсумувати ПДВ, відображений у рахунках-фактурах, переданих покупцям.		Виставлення рахунків-фактур з виділеною сумою ПДВ підприємствами, які не є платниками даного податку.

8. Чи порушено порядок і терміни сплати податку, встановлені законодавством України?

Другий блок питань стосується впливу одного податку на інший вид податку, тобто досліджується взаємозв'язок між різними видами податків. Наприклад, заниження суми ПДВ впливає на податок на прибуток.

Зазначені блоки питань необхідні для з'ясування механізму злочинної поведінки суб'єктів господарювання, які ухиляються від сплати податків.

У висновку експерт-економіст зазначає, які конкретно норми Податкового кодексу, що діяли на момент вчинення злочину, порушені [48].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аверьянова Т. В. Судебная экспертиза. Курс общей теории / Т. В. Аверьянова. - М.: Норма, 2007. - 479 с.
2. Адміністративно-правове регулювання судово-експертної діяльності: монографія // О.О. Олійник, В.В. Галуцько, О.М. Єщук. – Херсон: Грінь Д.С., 2015. – 224 с.
3. Базась М.Ф. Теоретико-методологічні засади судово-бухгалтерської експертизи: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / М.Ф. Базась. – К.: МАУП, 2007. – 488 с.
4. Белкин Р. С. Курс криминалистики: учеб. пособие для вузов / Р. С. Белкин. - [3-е изд., дополненное]. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. - 837 с.
5. Білуха М. Т. Судово-бухгалтерська експертиза: підручник для студентів вузів / М.Т. Білуха. -К.: Воля, 2004. - 653 с.
6. Бондар В. П. Методичні засади експертизи правового та фінансового становища компанії при складанні звіту Due Dilligence / В. П. Бондар // Науково-практичний журнал Бухгалтерський облік і аудит. – 2010. – Випуск 8. – С. 23 - 28
7. Бугай Н. Судово-бухгалтерська експертиза як складова економічного контролю: сьогодення та майбутнє [Електронний ресурс] / Н. Бугай // Соціально-економічні проблеми і держава. - 2014. - Вип. 2. - С. 62-70. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sepid_2014_2_9
8. Бутинець Ф.Ф. Судово-бухгалтерська експертиза: навчальний посібник для студентів спец. «Облік і аудит» / Ф.Ф. Бутинець. - Житомир: ПП «Рута», 2004. - 460 с.
9. Вержбицкая И. В. Организация проведения судебно-бухгалтерской экспертизы [Электронный ресурс] / И. В. Вержбицкая. – Режим доступа: http://www.science-bsea.narod.ru/2008/ekonom_2008-2/verjbitcaja_org.htm

10. Волкова І. А. Судово-бухгалтерська експертиза / І. А. Волкова. – К.: Центр учб. л-ри, 2009. – 84 с.
11. Гавриш Г.О. Формування ринку послуг економічної експертизи в Україні: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. екон. наук: спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / Г. О. Гавриш; Держ. ВНЗ «Криворізький нац. ун-т». - Кривий Ріг, 2014. - 20 с.
12. Гаджиев Н. Г. Экспертно-экономические исследования в условиях внедрения информационных технологий [Электронный ресурс] / Н. Г. Гаджиев, Х. Г. Ахмедова. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/ekspertno-ekonomicheskie-issledovaniya-v-usloviyah-vnedreniya-informatsionnyh-tehnologiy>
13. Глібко В. М. Судова бухгалтерія: підручник/ В. М. Глібко, О. П. Бущан. - К.: Юрін-ком Інтер, 2004. - 224 с.
14. Господарський процесуальний кодекс України від 6.11.1991 р. № 1798-ХІІ. Редакція від 15.12.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>
15. Данилюк М. Економічна експертиза: наукові засади та практичне використання [Електронний ресурс] / М. Данилюк // Вісник Тернопільського національного економічного університету. - 2015. - Вип. 4. - С. 173-175. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vtneu_2015_4_18
16. Дерій В. А. Економічна експертиза діяльності підприємств / В. А. Дерій, Д. І. Дема // Економіка і суспільство. – 2017. - Випуск 11. – С. 508 - 514
17. Дікань Л. В. Судово-економічна експертиза: навчальний посібник / Л. В. Дікань, В. Д. Понікаров, О. В. Кожушко. – Х.: Вид ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2014. – 432 с.
18. Дондик Н.Я. Судова бухгалтерія: навч. посібник / Н. Я. Дондик, Г. П. Дондик. - К.: Центр навчальної літератури, 2011 – 208 с.
19. Дубоносов Е. С. Судебная бухгалтерия: учеб.- практ. пособие / Е. С. Дубоносов. - М.: Книжный мир, 2006. – 252 с.

20. Духновська Л. М. Судово-бухгалтерська експертиза: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Л.М. Духновська. – К.: НУХТ, 2012. - 143 с.

21. Эпштейн В. А. Современные тенденции использования компьютерной техники при производстве судебных бухгалтерско-экономических экспертиз [Электронный ресурс] / В. А. Эпштейн. - Режим доступа: <file:///C:/Users/user/Downloads/sovremennye-tendentsii-ispolzovaniya-kompyuternoy-tehniki-pri-proizvodstve-sudebnyh-buhgaltersko-ekonomicheskikh-ekspertiz.pdf>

22. Євдокіменко С.В. Судово-економічна експертиза: теоретико-методологічні засади і практика реалізації [Електронний ресурс]: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. 12.00.09 – Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / С.В. Євдокіменко; Харк. нац. ун-т внутрішніх справ. – Харків, 2017. – 42 с. – Режим доступу: <http://univd.edu.ua/diplomas/doc/refYevdokimova20170331.swf>

23. Євдокіменко С. В. Теорія і практика судово-економічної експертизи: монографія / С. В. Євдокіменко. - Харків: Панов, 2016. - 539 с.

24. Євко Н. О. Взаємодія експерта-бухгалтера та правоохоронних органів під час розслідування економічних злочинів [Електронний ресурс] / Н. О. Євко // Управління розвитком : зб. наук. пр. / Харків. нац. екон. ун-т ім. Семена Кузнеця. – Харків, 2014. - № 12. - С. 39-41. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uproz_2014_12_20 (

25. Єрмоленко В.А. Сутність дефініції «судово-економічна експертиза» [Електронний ресурс] / В.А. Єрмоленко // Управління розвитком. – 2014. – № 12. – С. 42-43. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uproz_2014_12_21

26. Закон України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 р. № 4038-XII. Редакція від 11.10.2017 р. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>

27. Закон України «Про аудиторську діяльність» від 22.04.1993 р. № 3125-ХІІ. Редакція від 01.05.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3125-12>
28. Зинин А. М. Судебная экспертиза: ученик / А. М. Зинин, Н. П. Майлис. - М.: Право и закон, 2002. - 320 с.
29. Звягин С. А. Судебно-бухгалтерская экспертиза: особенности организации и методики проведения в условиях регулируемой переходной экономики: монография / С.А. Звягин, Д.А. Литвинов. - Воронеж: Дело, 2004. - 165 с.
30. Ишенина И. Н. Алгоритм формирования типовой методики производства судебной налоговой экспертизы [Электронный ресурс] / И. Н. Ишенина. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/contents.asp?issueid=923711>
31. Ищенко А. Н. Автоматизация процесса производства судебно-экономических экспертиз как способ устранения типичных ошибок в экспертной деятельности [Электронный ресурс] / А. Н. Ищенко. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/avtomatizatsiya-protsessha-proizvodstva-sudebno-ekonomicheskikh-ekspertiz-kak-sposob-ustraneniya-tipichnyh-oshibok-v-ekspertnoy>
32. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5. Редакція від 26.12.2012 р. № 1950/5. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>
33. Камлик М.І. Судова бухгалтерія: підручник / М. І. Камлик. - К.: Атіка, 2007. - 552 с.
34. Капустник К. В. Інформаційне забезпечення судово-економічних експертиз / К. В. Капустник, І. В. Губанова // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: зб. наук. пр. - Х.: Право, 2009. - Вип. 9. - С. 462-465
35. Кеворкова Ж. А. Объекты экспертного исследования как компоненты предмета экономической экспертизы [Электронный ресурс] / Ж. А.

Кеворкова. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/obekty-ekspertnogo-issledovaniya-kak-komponenty-predmeta-ekonomicheskoy-ekspertizy>

36. Кеворкова Ж.А. Принципы бухгалтерской экспертизы как предмета научного познания [Электронный ресурс] / Ж.А. Кеворкова. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=12924153>

37. Кеворкова Ж. А. Бухгалтерская экспертиза хозяйствующих субъектов: методология и практика: монография / Ж. А. Кеворкова. - Ставрополь: Ставропольское книжное издательство, 2007. – 228 с.

38. Кеворкова Ж. А. Концептуальные положения экономической экспертизы в современных условиях хозяйствования экономических субъектов [Электронный ресурс] / Ж. А. Кеворкова. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=21363185>

39. Клименко Н. І. Судово-економічна експертиза: сучасний стан і актуальні питання [Електронний ресурс] / Н. І. Клименко, В. В. Федчишина // Криміналістичний вісник. - 2016. - № 1. - С. 56-61. - Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krvis_2016_1_11

40. Коваленко О. В. Развитие судово-економічної експертизи в Україні [Электронный ресурс] / О. В. Коваленко // Криминалистика и судебная экспертиза : сборник научных трудов / Киев. НИИ суд. экспертиз. – Киев, - 2013. - Вып. 58 (2). - С. 482-488. - Режим доступа: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2013_58\(2\)__91](http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2013_58(2)__91) (

41. Ковальова О. В. Судово-бухгалтерська експертиза: навчальний посібник / О.В. Ковальова, О.В. Бардаков. - Х.: А. П. Віровець: Апостроф, 2012. - 221 с.

42. Ковальчук О. О. Судово-економічна експертиза: теоретичний аспект [Електронний ресурс] / О. О. Ковальчук // Управління розвитком. - 2014. - № 12. - С. 49-51. - Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uproz_2014_12_25

43. Колпак В. В. Теоретичні засади судово-економічної експертизи [Електронний ресурс] / В. В. Колпак // Управління розвитком. - 2014. - № 12. - С. 53-54. - Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uproz_2014_12_27

44. Копилова Т. С. Удосконалення нормативно-правової бази здійснення судово-економічної експертизи / Т. С. Копилова // *Управління розвитком*. - 2014. - № 12. - С. 57-59
45. Корінько М.Д. Судова бухгалтерська експертиза: навч. посіб. / Корінько М. Д., Бондар В. П., Перейминовк Т. А.; за ред. д-ра екон. наук М.Д. Корінька. - К.: Клякса, 2012. - 431 с.
46. Кримінальний процесуальний кодекс № 4651-17. Редакція від 07.12.2017. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
47. Кривцова Т. О. Удосконалення правового забезпечення судово-економічної експертизи як форми економічного контролю / Т. О. Кривцова // *Бізнес Інформ*. – 2015. – №2. – С. 48–53
48. Кужугет Т. К. Использование познаний специалиста при расследовании налоговых преступлений [Электронный ресурс] / Т. К. Кужугет. – Режим доступа: <http://journals.tsu.ru/uploads/import/842/files/329-131.pdf>
49. Макарова О. Н. К вопросу о методологических основах судебно-бухгалтерской экспертизы [Электронный ресурс] / О. Н. Макарова, Ю. Н. Макарова, О. В. Мартиненко. – Режим доступа: <http://naukarus.com/k-voprosu-o-metodologicheskikh-osnovah-sudebno-buhgalterskoj-ekspertizy>
50. Мельник О. О. Основні способи ухилення від сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів / О. О. Мельник // *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. – 2014. - № 2 (33). - С. 122-125
51. Мельник Н. Г. Бухгалтерський облік у системі заходів боротьби з корупцією / Н. Г. Мельник, Н. П. Михайлишин // *Глобальні та національні проблеми економіки*. – Миколаїв: Миколаївський університет ім. В.О. Сухомлинського, 2017. – № 17. – С. 844-849
52. Мельник Н.Г. Практичні аспекти організації контролінгу на підприємстві / Н.Г. Мельник, Н.П. Михайлишин // *Вісник Львівської комерційної академії*. – Випуск 36. – 2011. - С. 254 – 259

53. Михайлишин Н.П. Правовий статус судового експерта-економіста, зміст його спеціальних знань і компетенцій / Н.П. Михайлишин, Л.А. Будник // Облік, оподаткування і контроль: теорія та методологія: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Тернопіль, 30 червня 2017 р.). - Тернопіль: ТНЕУ, 2017.– С. 324 - 326.

54. Михайлишин Н.П. ТОС – теорія, що ламає стереотипи // Н.П. Михайлишин, Н.Г. Мельник // Сталий розвиток економіки. - Хмельницький: Інститут економіки і підприємництва. – 2011. - № 4 (7). - С. 81 - 83

55. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень затверджені наказом Міністерства юстиції України 08.10.1998 р. № 53/3. Редакція від 26.12.2012 р. № 1950/5. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE16509.html

56. Нелезина Е. П. Судебно-бухгалтерская экспертиза: учеб. пособие / Е. П. Нелезина. – [2-е изд., перераб. и доп.]. - М.: Юнити-Дана, 2012. - 167 с.

57. Облік в галузях промисловості: навчальний посібник / Кузів М.С., Михайлишин Н.П., Гудзь Н.В., Берестецька О.М. - Тернопіль: СМП «Тайп», 2011. – 222 с.

58. Основи судової експертизи: навчальний посібник для фахівців, які мають намір отримати або підтвердити кваліфікацію судового експерта / авт.-уклад.: Л. М. Головченко, А. І. Лозовий, Е. Б. Сімакова-Єфремян та ін. - Х.: Право, 2016. - 928 с.

59. Панченко І. А. Організація судово-бухгалтерської експертизи в Україні: сутність та порядок здійснення / І. А. Панченко // Міжнародний збірник наукових праць. Випуск 1 (4). – 2007. - С. 340 - 344

60. Пашинська І. І. Концептуальні основи методології судово-економічної експертизи [Електронний ресурс] / І. І. Пашинська // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Сер.: Економічні

науки. - 2013. - № 1. - С. 296-298. - Режим доступу:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhdtu_econ_2013_1_70

61. Пащенко Т.В. Подходы к классификации методов судебно-бухгалтерской экспертизы и их выбору при проведении экспертного исследования [Электронный ресурс] / Пащенко Т.В. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/metodicheskie-oshibki-provedeniya-sudebno-buhgalterskih-ekspertiz>

62. Пащенко Т. В. Бухгалтерська експертиза і аудит як форми використання спеціальних економічних пізнань [Електронний ресурс] / Т. В. Пащенко // Економічні науки. Сер. : Облік і фінанси. - 2013. - Вип. 10(4). - С. 112-118. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10\(4\)_19](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10(4)_19)

63. Перезозова І. В. Інститут економічної експертизи: сутність та суспільна потреба [Електронний ресурс] / І. В. Перезозова, І. П. Кінаш // Сталий розвиток економіки. - 2015. - № 4. - С. 183-188. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sre_2015_4_28

64. Перезозова І.В. Теоретико-методологічні основи економічної експертизи як форми фінансового контролю: монографія / І. В. Перезозова. - Івано-Франківськ: Тіповіт, 2013. - 319 с.

65. Податковий кодекс України від 2.12.2010 р. № 2755-VI. Редакція від 03.12.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page55>

66. Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів, затверджене наказом Міністерства юстиції України 03.03.2015 № 301/5. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15>

67. Попова Л. М. Судово-економічна експертиза: навчальний посібник / Л. М. Попова, В.Д. Понікаров, С. М. Попова. - [2-ге вид. доп. та перероб.] – Х.: Еспада, 2008. -272 с.

68. Попова Л. М. Роль економічного контролю у виявленні тіньової господарської діяльності [Електронний ресурс] / Л. М. Попова // Право.ua. :

наук.-практ. журн. / Харків. нац. ун-т внутр. справ [та ін.]. – Київ, 2016. - № 1. - С. 53-57. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pravo_2016_1_12

69. Понікаров В. Д. Судово-економічна експертиза : навч. посіб. / В. Д. Понікаров, С. М. Попова, Л. М. Попова. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 271 с.

70. Попович О. В. Основні особливості судово-бухгалтерської експертизи, які відрізняють її від методів господарського контролю [Електронний ресурс] / О. В. Попович. – Режим доступу: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/viewFile/285/274>

71. Порядок атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 02.07.2008 р. № 595. Редакція від 15.11.2013 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/595-2008>

72. Порядок ведення Реєстру методик проведення судових експертиз, затверджений Наказом Міністерства юстиції України 02.10.2008 р. № 1666/5. Редакція від 03.07.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0924-08>

73. Проблеми і перспективи розвитку статистики, аудиту та економічного аналізу: монографія; за редакцією д.е.н. професора Дерія В.А. - Тернопіль: Крок, 2016. - 362 с.

74. Реєстр методик проведення судових експертиз [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rmpse.minjust.gov.ua>.

75. Романов В. Судебная бухгалтерия. Краткий курс [Электронный ресурс] / В. Романов. – Режим доступа: <http://booksonline.com.ua/view.php?book=38801>

76. Россинская Е. Р. Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном, административном и уголовном процессе: научно-практическое пособие / Е. Р. Россинская. - М.: Норма, 2011. - 736 с.

77. Рудницький В.С. Судово-бухгалтерська експертиза економічних правопорушень: навчальний посібник / Рудницький В. С., Бруханський Р.Ф., Хомин П. Я. - К: ВД «Професіонал», 2004. - 304 с.

78. Савченко І. О. Проблемні питання при застосуванні в експертній практиці методик проведення судово-економічних експертиз [Електронний ресурс] / І. О. Савченко, С. І. Глущенко // Криміналістика и судебная экспертиза. - 2013. - Вып. 58(2). - С. 498-502. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2013_58\(2\)__93](http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2013_58(2)__93)

79. Савченко Л. І. Судово-бухгалтерська експертиза: опорний конспект лекцій / Л. І. Савченко. - К.: КНТЕУ, 2001. - 166 с.

80. Саченко С. І. Економічна експертиза взаємовідносин підприємства зі споживачами / С. І. Саченко, О. М. Черешнюк // Приазовський економічний вісник. – 2017. – Випуск 2 (02). – С. 159 - 162

81. Скотаренко Є. С. Теоретичні засади здійснення судово-економічної експертизи [Електронний ресурс] / Є. С. Скотаренко // Управління розвитком. - 2014. - № 12. - С. 78-79. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uproz_2014_12_40

82. Софілканич О. В. Актуальні проблеми судово-економічної експертизи у кримінальних провадженнях про економічні злочини [Електронний ресурс] / О. В. Софілканич // Вісник Академії адвокатури України. - 2013. - Число 1. - С. 169 - 174. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2013_1_28

83. Стельмах Н. Є. Підготовка експертів-бухгалтерів: проблеми та перспективи [Електронний ресурс] / Н. Є. Стельмах // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2016. - № 1. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?op=1&z=4748>

84. Стельмах Н. Е. Экономико-правовая сущность судебно-бухгалтерской экспертизы в рыночных условиях хозяйствования / Н. Е. Стельмах // Облік і фінанси. – 2014. - № 4 (66). – С. 64-68

85. Судово-бухгалтерська експертиза: навч. посіб. / [Гуцаленко Л. В., Михальчишина Л. Г., Сидорчук В. М., Пентюк І. К.] – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 352 с.

86. Судово-бухгалтерська експертиза: навч.-практ. пос. / [Шило В.П., Ільїна С.Б., Шепелюк В. А., Журба Т. С.] - К: Кондор, 2013. - 406 с.

87. Судебно-бухгалтерская экспертиза: учеб. пособие для студентов / [под ред. Е. Р. Россинской, Н. Д. Эриашвили, Ж. А. Кеворковой]. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право. – 2015. – 383 с.

88. Ужва А. М. Судово-бухгалтерська експертиза як важливий вид фінансового контролю [Електронний ресурс] / А. М. Ужва, К. Г. Олійник // Вісник Донецького національного університету. Серія: Економіка і право. – Донецьк, 2015. – Вип. 1. – С. 456 – 459. – Режим доступу: <http://jvestnikc.donnu.edu.ua/article/viewFile/362/373>

89. Федчишин Ю. А. Виявлення схем незаконного відшкодування податку на додану вартість, що ґрунтуються на використанні «податкових ям» / Ю. А. Федчишин // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. - 2012. - № 1(3). - С. 115-124

90. Цивільний процесуальний кодекс України № 1618-15. Редакція від 03.08.2017 р. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>

91. Шарманська В. М. Судова бухгалтері: навч. пос. / Шарманська В.М., Шарманська С.О., Головка І.В. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 454 с.

92. Швець В.Є. Основи бухгалтерського обліку та судово-бухгалтерської експертизи: підручник / В.Є. Швець. - К: Каравела, 2008.-240 с.

93. Щербаковський М. Г. Призначення та провадження судових експертиз / М.Г. Щербаковський. – Х. : Фактор, 2011. – 400 с.